

Külpe i Zimmermann o polaznom i konačnom predmetu psihologije

Škarica, Dario

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2008, 34, 217 - 259**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:571177>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

KÜLPE I ZIMMERMANN O POLAZNOM I KONAČNOM PREDMETU PSIHOLOGIJE*

DARIO ŠKARICA

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 159.9.01 Külpe. Zimmermann
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 27. 2. 2008.
Prihvaćen: 29. 4. 2008.

Sažetak

Autor argumentira u prilog tezi da je u pogledu razlike između polaznog i konačnog predmeta psihologije na Zimmermanna utjecao Külpe. Također, u članku su istražene sličnosti kao i znatne razlike između Külpeova i Zimmermannova nauka o polaznom i konačnom predmetu psihologije te je detaljno razrađena teza prema kojoj te razlike proistječu iz bitnih razlika u samoj Külpeovoj, odnosno Zimmermannovoj koncepciji psihologije: Külpe je istaknuti zagovaratelj moderne koncepcije psihologije kao neovisne i eksperimentalne znanosti, dok Zimmermann nastoji tu koncepciju spojiti s tradicionalnim skolastičkim naukom o duši.

Ključne riječi: Külpe, Zimmermann, predmet psihologije, znanstveni realizam, induktivna metafizika, duša

Godine 1894. Külpe napušta Wundtov laboratorij u Leipzigu i odlazi u Würzburg, gdje se potom pod njegovim vodstvom razvija tzv. würzburška škola.¹ Osnovna razlika između Külpea i Wundta tiče se pitanja o mogućnosti laboratorijskog, eksperimentalnog istraživanja mišljenja. Wundt je name mišljenje smatrao odveć kompleksnim procesom da bi ga bilo moguće istraživati eksperimentalnom metodom. U Külpeovu würzburškom labora-

* Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta »Stjepan Zimmermann«, provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

¹ Usp. Boring, *A History of Experimental Psychology*, str. 401; Goodwin, *A History of Modern Psychology*, str. 109; Benjamin, *A Brief History of Modern Psychology*, str. 52. [Pune podatke o citiranim djelima dajem u popisu literature na kraju članka.]

toriju međutim glavni predmet istraživanja bilo je upravo mišljenje.² Druge točke u kojima su Külpe i njegovi pristaše odstupali od Wundtova nauka bile su, primjerice, problem predmeta psihologije,³ problem nesvjesnog,⁴ pitanje psihologijskog realizma ili antirealizma,⁵ problem introspekcije kao psihologijske metode⁶ itd.

Würzburška je škola izazvala velik interes nekih neoskolastičkih filozofa, u prvom redu Baeumkera, Geysera, Grabmanna, Gutberleta i Gemellija.⁷ Tim je neoskolasticima, dakako, würzburško napuštanje asocijacionizma bilo više nego prihvatljivo, a pogotovo im je bliskom bila u mnogim točkama würzburška kritika Wundta – primjerom, kritika njegova aktualizma (koju su prihvaćali kao argument u prilog tradicionalnom skolastičkom nauku o supstancijalnosti duše), ili pak kritika njegova psihofizičkog paralelizma

² Usp. Boring, *A History of Experimental Psychology*, str. 398–402; Goodwin, *A History of Modern Psychology*, str. 109–110; Benjamin, *A Brief History of Modern Psychology*, str. 52.

³ Külpe i Titchener nisu se naime još od ranih devedesetih godina XIX. st. slagali s Wundtovom definicijom predmeta psihologije, nego su prihvatili Avenariusovu, odnosno Machovu definiciju (usp. o tome Boring, *A History of Experimental Psychology*, str. 399–400). O Külpeovu prihvaćanju Avenariusove, odnosno Machove definicije u najkraćim crtama izvještavam u ovom članku, u poglavlju pod naslovom »Empirijska definicija psihologije«. Znatno dio polemike između Wundta i Meumanna u *Archiv für die gesamte Psychologie* (sv. II, 1904. g.) zauzima upravo problem definicije predmeta psihologije (usp. Meumann, »Wilh. Wundt, Naturwissenschaft und Psychologie«, odnosno Wundt, »Über empirische und metaphysische Psychologie«).

⁴ Wundt naime, premda sredinom devetnaestog stoljeća skupa s Helmholtzom zastupa u okviru teorije percepcije tezu nesvjesnog zaključivanja, zapravo je krajem XIX. i početkom XX. st., sve do svoje smrti 1920. g., oštar protivnik bilo kakva nauka o nesvjesnim psihičkim procesima (usp. o tome Klemm, *Geschichte der Psychologie*, str. 185; Boring, *A History of Experimental Psychology*, str. 308–309; Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 133–134, 140–141, 155–156). Külpe i würzburška škola, Wundtu nasuprot, prihvaćaju pretpostavku o nesvjesnim psihičkim procesima (usp. npr. Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 163–165; usp. također Boring, *A History of Experimental Psychology*, str. 640–641, i Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 140–141).

⁵ Külpe naime Wundtovu poziciju smatra antirealističkom (konscijencijalističkom) i suprotstavlja joj psihologijski realizam (usp. npr. Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 163, i Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 222–225).

⁶ Usp. o tome npr. polemiku između Wundta i Bühlera: Wundt, »Über Ausfrageexperimente«, Bühler, »Nachtrag« i Wundt, »Kritische Nachlese zur Ausfragemethode«; usp. također Goodwin, *A History of Modern Psychology*, str. 110, i Benjamin, *A Brief History of Modern Psychology*, str. 53.

⁷ Usp. o tome Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 89–90, 226.

(nasuprot interakcionizmu) itd.⁸ Posebnu su pak važnost dotični neoskolastici pridavali würzburškom odbacivanju negativnoga Wundtova stava o nesvjesnome.⁹ Geysler primjerice uz pojam nesvjesnoga veže ne samo nesvjesne psihičke procese i čine nego i dušu kao počelo tih procesa i čina – nijekati nesvjesno značilo bi dakle nijekati, između ostaloga, u bitnoj njezinoj dimenziji i samu dušu.¹⁰ Ista skupina neoskolastika zdušno pozdravlja, naravno, i Külpeovu sustavnu kritiku antirealizma, odnosno njegov tzv. kritički realizam.¹¹ Ukratko, gore navedeni (ali i mnogi drugi, njima bliski) neoskolastici u stavovima i rezultatima würzburške psihologije mišljenja uglavnom vide potvrdu tradicionalnih skolastičkih pozicija i nazora. Würzburška škola u cjelini predstavlja za njih zapravo povratak skolastičkoj filozofiji. (Kusch u tom pogledu ističe posebno Grabmanna, prema kojem würzburgovci, ali i Husserl, uglavnom ili preuzimaju ili pak iznova otkrivaju neke ključne skolastičke pojmove i nazore.¹² Na isti taj osnovni Grabmannov stav upozorio je još i njegov suvremenik Henning: »G. [sc. Grabmann] sieht in der Neuzeit mittelalterlich-scholastische Züge... Ausführlich trägt er nun Külpes Realismus dar und versucht den Nachweis, dass er scholastisches Gut birgt.«)¹³

Zimmermann se, pogotovo kad je o psihologiji riječ, priklanja upravo toj skupini neoskolastičkih filozofa, što se može lako potvrditi sljedećim nizom činjenica:

1. Geyslerov je utjecaj na Zimmermanna neprijeporan i trajan – jasno se očituje u raznim Zimmermannovim nazorima, u okviru raznih disciplina, tijekom cjelokupna Zimmermannova znanstvenog rada, od samog početka (kad Zimmermann, primjerice, već u predgovoru svojoj *Općoj noetici* 1918. g. ističe Geyslera kao filozofa koji je 'kritički prema suvremenim filozofskim potrebama reformirao peripatetičko-skolastički nauk')¹⁴ sve do zadnjih Zimmermannovih

⁸ Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 89–90, 211–225.

⁹ Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 213–214.

¹⁰ Usp. npr. Geysler, *Lehrbuch der allgemeinen Psychologie*, 1908, str. 79–118, i Geysler, *Lehrbuch der allgemeinen Psychologie*, 1912, str. 144–146, 159. Usp. također Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 213.

¹¹ Kusch posebno u tom pogledu ističe Grabmanna i Gemellija (usp. Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 222–227).

¹² Kusch, *Psychological Knowledge*, str. 226.

¹³ Henning, »Martin Grabmann. Der kritische Realismus Oswald Külpes«, str. 92.

¹⁴ Zimmermann, *Opća noetika*, 1918, str. 1.

objavljenih radova (kad on, primjerice, 1945. u svojoj autoergografiji izriječkom ističe osobito Geysera, nazivajući ga svojim vodičem, spominjući ujedno i svoje poznanstvo s njim kao i tijesnu kolegijalnu vezu).¹⁵

2. Premda se njihov utjecaj na Zimmermanna ne može ni izdaleka mjeriti s Geyserovim, niti u pogledu intenziteta niti u pogledu ekstenziteta, ipak treba registrirati činjenicu da Zimmermann od najranijih svojih radova upućuje ovom ili onom prigodom i na Baeumkera, Grabmanna, Gutberleta i Gemellija. Radi se dakle o autorima čiji je rad Zimmermann od početka uvažavao i pratio. Dapače, Gutberleta i Gemellija uvrštava među prvake neoskolastičke filozofije.¹⁶
3. Što se pak Külpea tiče, dovoljno je istaknuti da ga Zimmermann već u drugom izdanju svoje *Opće noetike* svrstava ‘među prvake suvremene njemačke filozofije’¹⁷ i da pri kraju svoje znanstvene karijere, retrospektivno se osvrćući na protekla desetljeća svoga znanstvenog rada, ne propušta naglasiti upravo Külpeov (i Husserlov) znatan utjecaj: »Pripomenem li, da su Husserl i Külpe na mene znatno utjecali, morao bih zapravo spomenuti i mnoge druge, ali njih iztičem utoliko, što su mi u izvanskolastičkoj literaturi postali ‘simpatije’, bez obzira na to, što sam se baš u problemu metafizike s njima kritički razilazio.«¹⁸
4. Zimmermannov stav o würzburškoj školi u potpunosti se podudara sa stavom dotičnih neoskolastika, kako kad je riječ o pojedinim temama (kritika aktualizma, nesvjesno, realizam itd.) tako i kad

¹⁵ Zimmermann, *Putem života*, str. 145. Geyserov utjecaj na Zimmermanna ističu i Kusić (u: *Stjepan Zimmermann kao filozof*, str. 25) i Čehok (u: *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, passim, i u: »Stjepan Zimmermann«, str. 290) i Tadić (u: »Bog u filozofskoj misli Stjepana Zimmermanna«, str. 448). Isti autori pritom naglašavaju i razlike između Geysera i Zimmermanna, posebno s obzirom na nauk o uzročnosti – usp. npr. Kusić, *Stjepan Zimmermann kao filozof*, str. 25, Čehok, *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, str. 50, Čehok, »Stjepan Zimmermann«, str. 295–296, Tadić, »Uzročnost u obzorju Zimmermannova filozofijskoga promišljanja«, str. 432–433. O odnosu između Geysera i Zimmermanna, kad je riječ o pojedinim spoznajnoteoretskim pojmovima, usp. također Škarica, »Zimmermann o trima vrstama znanjaka«.

¹⁶ Zimmermann, *Filozofija i religija*, 1936, str. 123.

¹⁷ Zimmermann, *Opća noetika*, 1926, str. XV.

¹⁸ Zimmermann, *Putem života*, str. 150. Premda Külpea spominju, ni Kusić ni Čehok ne ističu posebno njegov utjecaj na Zimmermanna, za razliku od Tadića, koji taj utjecaj ističe i ukratko ga precizira (usp. Tadić, »Bog u filozofskoj misli Stjepana Zimmermanna«, str. 448).

je posrijedi sud o toj školi u cjelini – i za Zimmermanna se naime würzburška škola u osnovnim svojim nazorima dodiruje s peripatetičko-skolastičkom filozofijom.¹⁹ Dapače, prema Zimmermannu: »eksperimentalna psihološka škola u Würzburgu utvrdila je upravo temeljne principe perip.-skolastičke nauke o spoznaji. Već ova činjenica, da putevi moderne filozofije nadovezuju na one stare puteve, kojima je pokročio Aristotel, a prosljedila skolastička filozofija – zadosta nam jamči za ispraznost i neosnovanost ogorčenih napadaja proti perip.-skolastičkoj filozofiji.«²⁰

U ovom članku, prvo, utvrđujem Külpeov utjecaj na Zimmermanna kad je riječ o distinkciji između polaznog i konačnog predmeta psihologije, drugo, upozoravam na sličnosti, ali i na bitne razlike između Külpeova i Zimmermannova nauka o polaznom i konačnom predmetu psihologije, treće, zaključujem da te razlike (između Külpeova i Zimmermannova nauka o polaznom i konačnom predmetu psihologije) proistječu iz bitnih razlika u samoj Külpeovoj i Zimmermannovoj koncepciji psihologije.

Külpe

Külpeova distinkcija između polaznog i konačnog predmeta psihologije (u originalu: *Ausgangsgegenstand*, odnosno *Endgegenstand*) izložena je u njegovim *Vorlesungen über Psychologie*, na str. 11–20.²¹ Izlaganje se pritom sastoji od tri dijela. U prvom dijelu Külpe izlaže svoj nauk o polaznom

¹⁹ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 21.

²⁰ Zimmermann, *Opća noetika*, 1918, str. 1. Usp. također Zimmermann, *Filozofija i religija*, 1936, str. 83, 141, 183, i Zimmermann, *Filozofija i religija*, 1937, str. 139. U vezi s tezom da würzburška škola predstavlja zapravo povratak u peripatetičko-skolastičku filozofiju vrijedi ovdje istaknuti prvo to da sami würzburgovci sebe nisu doživljavali na taj način (Külpe primjerice o aristotelovskoj metafizici izjavljuje: »Eine Metaphysik, wie die aristotelische, ist als Ganzes heute nicht mehr möglich«, Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 31). Drugo, u povijesti psihologije würzburška škola ne ostaje zapamćena kao povratak na peripatetičko-skolastičke pozicije – dapače, Boring u njoj vidi korak prema biheviorizmu (usp. Boring, *A History of Experimental Psychology*, str. 640–641), Murphy i Kovach pak za nju ističu: »Certainly it was a gateway to new ideas, especially those of Gestalt psychology.« (usp. Murphy i Kovach, *Historical Introduction to Modern Psychology*, str. 234).

²¹ *Vorlesungen über Psychologie* zapravo su Külpeova predavanja iz psihologije, koja je prema Külpeovoj rukopisnoj ostavštini za tisak priredio Karl Bühler (usp. o tome Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. III-IV).

i konačnom predmetu empirijskih znanosti uopće.²² U drugom dijelu razmatra mogućnost i svrshodnost definiranja psihologije s pomoću konačnog njezina predmeta.²³ U trećem dijelu raspravlja o definiciji psihologije s pomoću polaznog njezina predmeta.²⁴

K tome o razlici između polaznog i konačnog predmeta psihologije Külpe govori uzgred i u *Die Realisierung*, sv. I, na str. 160–173. Te stranice otkrivaju na sasvim jasan način tijesnu povezanost Külpeova nauka o polaznom i konačnom predmetu psihologije s njegovim naukom o realiziranju, odnosno s njegovim shvaćanjem realnih znanosti. Ovdje na tu tijesnu vezu upozoravam u poglavlju pod naslovom »Realiziranje«.

Polazni i konačni predmet empirijskih znanosti

Tema izlaganja u VP11 empirijske su znanosti, njihov polazni i konačni predmet, a ne tek psihologija i njezin polazni, odnosno konačni predmet. (Psihologiju pritom Külpe drži jednom od empirijskih znanosti, uz fiziku, kemiju, zoologiju, botaniku, komparativnu lingvistiku, povijest umjetnosti itd.)

Polazni predmet neke empirijske znanosti za Külpea je uvijek neko točno određeno područje iskustva, neki točno određen isječak iz svega empirijski nam danoga, tj. pojave nekog točno određenog karaktera. Konačni predmet neke empirijske znanosti za Külpea je uvijek dotična stvarnost kakva i što ona jest o sebi samoj, tj. posve neovisno o načinu na koji nam biva dana u pojavi, iskustvu. Empirijske se znanosti dakle, prema Külpeu, koriste iskustvom kao sredstvom preko kojega treba da se probijemo do spoznaje stvarnosti kakva i što ona jest o sebi samoj, tj. neovisno o specifično našem iskustvu.

U skladu s tim osnovni postupak pojedinih empirijskih znanosti karakteriziran je u Külpea kao postupak odstranjivanja svega onoga što u iskustvo, pojavu unosimo sami, svojim načinom shvaćanja i predočivanja. Külpe navodi dva primjera: prvo, astronomiju (koja apstrahirajući od zvijezda kakve nam se pojavljuju u našem iskustvu, kao svijetle točke na nebeskom

²² Usp. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 11. U daljnjem tekstu ovaj dio označavam kraticom VP11.

²³ Usp. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 11–14. U daljnjem tekstu ovaj dio označavam kraticom VP11–14.

²⁴ Usp. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 14–20. U daljnjem tekstu ovaj dio označavam kraticom VP14–20.

svodu, spoznaje na koncu te iste zvijezde kakve i što one doista jesu, o sebi samima, tj. jedne spram drugih) i, drugo, povijest (koja povijesnim izvorima i dokumentima pristupa kritički, odstranjujući sve ono što predstavlja subjektivno viđenje njihova autora, ili nas samih, kako bi na kraju spoznala ono što se doista dogodilo).

Budući da je njihov konačni predmet uvijek dotična stvarnost (a ne možda pojava ili spoznaja te stvarnosti), Külpe empirijske znanosti zove stvarnim, realnim znanostima.

Budući da ih drži tako reći ‘dvo predmetnima’, razlikujući između njihova polaznog i konačnog predmeta, Külpe ujedno drži da je svaku pojedinu empirijsku znanost u načelu moguće definirati na dva načina: prvo, prema njezinu polaznom, drugo, prema njezinu konačnom predmetu. Prvu vrstu definicije (s obzirom na polazni predmet dotične znanosti, pojavu, danost) Külpe zove empirijskom definicijom (*die empirische Bestimmung*), dok drugu vrstu definicije (s obzirom na konačni predmet dotične znanosti, stvarnost) zove stvarnom, realnom definicijom (*die Realbestimmung*). U tom smislu Külpe razmatra (u VP11–14, odnosno VP14–20) mogućnost stvarne, odnosno empirijske definicije psihologije.

Stvarna definicija psihologije

U VP11–14 Külpe razmatra mogućnost i svrsishodnost stvarne definicije psihologije, pri čemu polazi od tradicionalne (stvarne) definicije psihologije kao znanosti o duši, ističući zatim da postoje razna shvaćanja duše, ujedno ih i klasificirajući, da bi na koncu iznio svoj stav o mogućnosti (i svrsishodnosti) stvarne definicije psihologije u danom trenutku, tj. na prijelazu iz XIX. u XX. st.

Ovdje najprije izlažem različita značenja u kojima Külpe rabi termin ‘duša’, zatim Külpeovu klasifikaciju raznih nazora o duši i, na koncu, njegov stav o mogućnosti stvarne definicije psihologije.

Termin ‘duša’ Külpe rabi uglavnom da bi označio stvarnost u temelju psihičkih fenomena. Ta pak stvarnost još uvijek nam (na prijelazu iz XIX. u XX. st.) nije sasvim jasna – što je posrijedi: neko zasebno biće (uz tijelo, neka supstancija o tijelu neovisna) ili pak samo tijelo (neki njegov organ, npr. mozak). Külpeovim riječima:

»Unter Seele kann, wenn wir von einer Metaphysik der Seele absehen, nur verstanden werden *das unbekannte Substrat der seelischen Tatsachen*, der subjektiven Erscheinungen, die noch nachher zu bestimmende Realität derselben. Ob dies Prinzip

oder Substrat ein körperliches Organ, wie das Gehirn, oder ein besonderes Seelenwesen ist, bleibt dabei ganz dahingestellt. Die Seele denkt, fühlt, nimmt wahr, heißt in unserer Darstellung nur, die unbekannte Realität der subjektiven Erscheinungen des Denkens, Fühlens, Wahrnehmens lasse diese Vorgänge stattfinden.«²⁵

Treba primijetiti da nam, ovako shvaćen, termin ‘duša’ dopušta zapravo i o tijelu (ili o nekom njegovu dijelu) govoriti kao o duši, pokaže li se samo u konačnici da je upravo tijelo (odnosno dotični njegov dio) stvarnost na kojoj se temelje psihički fenomeni. Primjerom, pokaže li se da svi psihički fenomeni imaju svoj stvarni temelj u mozgu, treba sam mozak – u skladu s ovim značenjem termina ‘duša’ – nazvati dušom. Drugim riječima, Külpe-ova upotreba termina ‘duša’ znatno je šira od uobičajene – obično naime ne bismo tijelo (niti neki njegov dio) nazvali dušom.

No termin ‘duša’ Külpe rabi i u značenju cjeline svih stvarnih procesa duševnog života, svjesnih i nesvjesnih, tj. u značenju sveukupna duševnog života.²⁶

Jedno je dakle duša u širem, Külpeovu značenju tog termina, tj. stvarnost (tjelesna ili netjelesna) u temelju psihičkih fenomena, drugo je međutim duša u užem, običnom značenju zasebnog, netjelesnog počela (svih ili samo nekih aspekata) duševnog života, odnosno psihičkih fenomena,²⁷ treće je opet duša u smislu sveukupna duševnog života, svjesnog i nesvjesnog. (U daljnjem će tekstu uglavnom kontekst sam po sebi definirati značenje u kojem rabim termin ‘duša’. Katkad ću ipak to značenje i izrijekom naznačiti. Unaprijed ističem da se sintagma ‘problem duše’ – koju preuzimam iz Zimmermannovih *Temelja psihologije* – odnosi uvijek na problem duše u užem, običnom značenju te riječi.)

Razne nazore o duši Külpe razvrstava najprije u dvije skupine: prvo, oni nazori prema kojima je duša počelo života (ovaj pristup zastupaju primjerice Aristotel, skolastika i neoskolastika, kao i tzv. psihovitalisti, poput Driescha itd.) i, drugo, oni nazori prema kojima je duša počelo svijesti (ovaj pristup zastupa primjerice Descartes, ali i većina psihologa od Descartesa naovamo, sve do u Külpeovo doba). Potom se Külpe u svojoj klasifikaciji raznih shvaćanja duše usredotočuje na potonje nazore, prema kojima je duša

²⁵ Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 25.

²⁶ Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 25.

²⁷ Termin ‘duša’ u ovom značenju Külpe ne uspijeva sasvim izbjeći kad izlaže neke druge (a ne svoje) nazore o duši – primjerice, kad izlaže Descartesove ili Spinozine nazore o duši.

počelo svijesti, i razvrstava ih prema tome biva li u njima to počelo (duša) shvaćeno kao samostalno biće, supstancija, što postoji o tijelu neovisno, ili pak kao nesamostalno biće, modus, što postoji samo pripadajući nekom drugom biću, supstanciji (tako da je u konačnici zapravo to drugo biće počelo svijesti). Među onim filozofima i psiholozima koji dušu shvaćaju kao supstanciju neki je definiraju poznatim svojstvima i sposobnostima, primjerice misaonom sposobnošću (Descartes) ili sposobnošću predočivanja (Leibniz), spoznavanja i htijenja (Wolff), drugi pak (primjerom, Herbart i Th. Lipps) drže da nam prava njezina svojstva nisu poznata. One nazore prema kojima je duša modus Külpe razvrstava u tri skupine, prema kriteriju supstancije kojoj duša biva pridjenuta kao modus. Neki naime dušu drže funkcijom tijela ili nekog njegova organa (u prvom redu, mozga). Külpe spominje Büchnera, Moleschotta i druge naturaliste. Drugi opet počelom svijesti drže konkretno individualno biće u cjelini kao supstanciju koju tvore i duša i tijelo, uzajamno se dopunjujući. Ovu poziciju Külpe zove konkretnim monizmom i pripisuje je Fechneru i Wundtu (u jednom stadiju njihova razvoja). Konačno, u treću skupinu Külpe svrstava one nazore prema kojima su i tijelo i duša tek modusi jedne te iste nama nepoznate supstancije. Ovu poziciju Külpe zove apstraktnim monizmom i pripisuje je Spinozi.²⁸

Treba istaknuti da u Külpeovim *Vorlesungen über Psychologie* postoji još jedna klasifikacija nazora o duši, srodna ovoj upravo izloženoj. Naime, u *Vorlesungen über Psychologie*, raspravljajući o problemu odnosa između duše i tijela, Külpe razlikuje između materijalizma i spiritualizma te između monizma i dualizma.²⁹ Prema materijalizmu sva je stvarnost materijalna, pa tako ni duševni život nije zapravo ništa drugo do funkcija tijela, poput kontrakcije mišića ili rada žlijezda, nervne aktivnosti itd. (Ovu poziciju u gornjoj klasifikaciji Külpe zove naturalizmom.) Prema spiritualizmu sva je stvarnost, uključujući i tjelesna zbivanja, u svojoj biti spiritualnog, psihičkog karaktera. (Ovu poziciju u gornjoj klasifikaciji Külpe ne spominje.) Prema monizmu duša i tijelo samo su dvije strane jedne te iste stvarnosti, bilo da je sami konstituiraju (u gornjoj klasifikaciji ovu poziciju Külpe zove konkretnim monizmom), bilo da je ona nešto treće, mimo duše i tijela (u gornjoj klasifikaciji ovu poziciju Külpe zove apstraktnim monizmom). Prema dualizmu duša i tijelo dvije su zasebne stvarnosti što djeluju jedna na drugu. (U gornjoj klasifikaciji ovoj poziciji odgovara, primjerice, Descartesov nazor.)

²⁸ Usp. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 12–13.

²⁹ Usp. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 31.

Što se tiče mogućnosti i svrsishodnosti stvarne definicije psihologije, Külpe ističe da stvarna definicija psihologije koja bi među znanstvenicima bila općeprihvaćena još uvijek ne postoji. Postoje tek individualna mnijenja. Pristati uz neko od tih mnijenja značilo bi međutim, s jedne strane, prejudicirati rezultate pojedinih istraživanja, s druge strane, učiniti ta istraživanja ovisnima o individualnom mnijenju.³⁰ Ni jedno ni drugo nije prihvatljivo i zato Külpe predlaže da se od stvarne definicije psihologije suzdržimo.³¹

Budući da o stvarnoj definiciji psihologije govorimo kad psihologiju definiramo s pomoću konačnog njezinog predmeta, jasno je da sve upravo rečeno o stvarnoj definiciji psihologije vrijedi ujedno i za konačni predmet psihologije. Prema Külpeu dakle nema općeprihvaćena stava o konačnom predmetu psihologije (kad bi ga bilo, bilo bi i općeprihvaćene stvarne definicije psihologije). Pristankom pak uz neko od aktualnih individualnih mnijenja o tom predmetu bili bi prejudicirani rezultati onih brojnih pojedinačnih psihologijskih istraživanja koja zapravo tek treba osmisliti i izvršiti, što znači da bismo ta istraživanja već u fazi njihova osmišljavanja, a onda i tijekom same njihove provedbe, opteretili (sputali) ovim ili onim odabranim individualnim mnijenjem. Kako bismo takvu situaciju izbjegli i svoja psihologijska istraživanja usmjerili neutralno, tj. slobodno od bilo kakva individualnog, subjektivnog mnijenja, Külpe predlaže da se od definicije konačnog predmeta psihologije u ovom trenutku (tj. na prijelazu iz XIX. u XX. st., kad je psihologija na samom početku svoga modernoga razvitka) suzdržimo.

Nadalje, konačni predmet neke empirijske znanosti po definiciji je stvarnost u temelju dotične vrste fenomena.³² U skladu s tim konačni je

³⁰ Külpe ne navodi izrijekom u čemu bi se ta ovisnost sastojala. U analognoj situaciji međutim, kad razmatra problem odnosa između duše i tijela, ističući pozicije materijalizma, spiritualizma, monizma i dualizma, nijednu ne preferirajući i preporučujući suzdržanost, Külpe uz opasnost da opredjeljenjem za neku od tih pozicija prejudiciramo rezultate pojedinih istraživanja spominje i opasnost da takvim opredjeljenjem ujedno i sputamo, zakočimo pojedinačna istraživanja: »Auch hier wird es zweckmäßig sein, auf eine metaphysische, endgültige Bestimmung zu verzichten, um der Forschung keine Hindernisse a priori in den Weg zu legen.« (Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 31). Može se stoga zaključiti – *per analogiam* – da 'učiniti pojedina istraživanja ovisnima o individualnom mnijenju' u VP13 znači zapravo učiniti ih vezanima uz to mnijenje, sputati ih njime i u tom ih smislu zapravo kočiti.

³¹ Usp. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 13–14.

³² Usp. ovdje prethodno poglavlje pod naslovom »Polazni i konačni predmet empirijskih znanosti«.

predmet psihologije (kao empirijske znanosti) stvarnost u temelju psihičkih fenomena, koju Külpe zove još i dušom, što znači da se sve upravo rečeno o konačnom predmetu psihologije i o stvarnoj njezinoj definiciji odnosi zapravo u prvom redu na dušu kao stvarnost u temelju psihičkih fenomena. Nema dakle, prema Külpeu, znanstveno potvrđena i u tom smislu općeprihvaćena stava o toj stvarnosti (duši) – je li posrijedi zasebna supstancija (duša, u užem, običnom značenju te riječi) ili tek tijelo ili možda cjelina koju tvore i duša i tijelo itd. Postoje tek individualna mnijenja (materijalizam, spiritualizam, monizam, dualizam). Pristati uz neko od tih mnijenja značilo bi, prvo, prejudicirati rezultate pojedinih psiholoških istraživanja, drugo, sputati ta istraživanja dotičnim individualnim, subjektivnim mnijenjem o stvarnosti u temelju samih istraživanih psihičkih fenomena. Ni jedno ni drugo nije prihvatljivo i zato Külpe predlaže da se usredotočimo na istraživanje pojedinih psihičkih fenomena ne upuštajući se u prenagljene i preuranjene zaključke o stvarnosti u njihovu temelju.

Konačno, jasno je da ovaj Külpeov stav logički implicira suzdržanost i u pogledu problema duše (u užem, običnom značenju te riječi). Jednostavno, među onim mnijenjima o stvarnosti u temelju psihičkih fenomena koja Külpe drži još uvijek aktualnima, tj. još uvijek mogućim konačnim rješenjima tog problema, nalaze se ne samo ona koja uključuju postojanje duše (u užem značenju te riječi), primjerice dualizam, nego i ona koja to postojanje isključuju, npr. materijalizam, što znači da problem duše Külpe drži još uvijek neriješenim, otvorenim problemom i kad predlaže da se u pogledu svih tih još uvijek mogućih konačnih rješenja problema stvarnosti u temelju psihičkih fenomena suzdržimo, kako ne bismo prejudicirali rezultate do kojih tek trebamo doći i svoja istraživanja sputali subjektivnim mnijenjem, on zapravo *implicite* predlaže da se s istih razloga (prejudiciranje, sputavanje) suzdržimo i u pogledu problema duše – postoji li ona (kao zasebno, netjelesno počelo psihičkih fenomena) ili ne postoji. Teza o postojanju duše (u smislu posebnog, netjelesnog počela svega psihičkog života ili barem nekog njegova dijela, odnosno aspekta) za Külpea je individualno mnijenje poput drugih mnijenja o stvarnosti u temelju psihičkih fenomena. Prihvatiti je (dok je ona još uvijek samo mnijenje) značilo bi prejudicirati rezultate pojedinih psiholoških istraživanja i, dapače, sama ta istraživanja sputati sadržajem i implikacijama stava koji još uvijek nije drugo do mnijenje među mnijenjima. Dakako, isto vrijedi i za tezu o nepostojanju duše – i ona je, prema Külpeu, u ovom trenutku (tj. na prijelazu iz XIX. u XX. st., kad je psihologija kao empirijska znanost na samom početku svoga razvoja) tek mnijenje među

drugim mnijenjima o stvarnosti u temelju psihičkih fenomena i prihvatiti je značilo bi također prejudicirati rezultate pojedinih psiholoških istraživanja, odnosno sama ta istraživanja zapravo sputavati.

Ukratko, kad je riječ o duši (u užem značenju te riječi) i uopće o stvarnosti u temelju psihičkih fenomena, tj. o konačnom predmetu psihologije i o njezinoj stvarnoj definiciji, Külpe najprije dijagnosticira (općeprihvaćenog nazora, koji bi bio utemeljen na znanstveno utvrđenoj istini, još uvijek nema, postoje samo individualna, subjektivna mnijenja), da bi u skladu s tom dijagnozom na koncu i preporučio – oprez (u situaciji kakva jest valja se suzdržati od zauzimanja bilo kakva konačnog stava i na taj način, suzdržavši se, izbjeći kako prejudiciranje rezultata do kojih tek trebamo doći istraživanjem pojedinih psihičkih fenomena tako i sputavanje tih istraživanja individualnim, subjektivnim mnijenjem).

Empirijska definicija psihologije

U VP14–20 Külpe raspravlja o empirijskoj definiciji psihologije (s pomoću polaznog njezina predmeta). Ističe pritom najprije činjenicu da u pogledu skupa pojava od kojih bi psihologija u svojim istraživanjima trebala poći zapravo i nema prijepora. Svi se slažu da se radi o osjećajima, htijenjima, odlukama, predodžbama, mislima itd. Problem nastaje kad taj skup treba definirati oznakom koja je zajednička svim tim pojavama, oznakom po kojoj se one ujedno i razlikuju od svega ostaloga. Glavnina teksta u VP14–20 posvećena je upravo tom problemu. Külpe klasificira i vrednuje, kritički prosuđuje razne stavove o toj oznaci, opredjeljujući se u konačnici za onaj Avenariusov, odnosno Machov. Njegova je rasprava pritom ujedno i rasprava o razlici između psihičkoga i fizičkoga, a ne samo rasprava o polaznom predmetu psihologije i o njezinoj empirijskoj definiciji.

Budući da razlika između psihičkog i fizičkog (kako je shvaćaju Külpe i Zimmermann) nije tema ovog članka, odlučujem se ovdje, kad je riječ o VP14–20, samo na sasvim kratak prikaz Külpeove klasifikacije raznih stavova o oznaci kojom treba definirati psihičko (kao polazni predmet psihologije). U okviru tog prikaza istaknut ću na koncu sasvim ukratko i Külpeov stav o polaznom predmetu psihologije i o njezinoj empirijskoj definiciji.

Stavove o oznaci kojom treba definirati psihičko (kao polazni predmet psihologije) Külpe dijeli u prvom redu na one koji tu oznaku nalaze unutar samih psihičkih pojava (osjećaja, misli, htijenja itd.) i na one koji je nalaze u nekom specifičnom odnosu psihičkih pojava prema drugim pred-

metima. U prvom slučaju Külpe govori o direktnoj, odnosno imanentnoj definiciji polaznog predmeta psihologije, dok u potonjem slučaju govori o indirektnoj, odnosno transgredijentnoj definiciji tog predmeta. Među onima koji polazni predmet psihologije definiraju na direktan način Külpe ističe najprije Descartesa, Ebbinghausa i B. Erdmanna, koji psihičko definiraju s pomoću svijesti, zatim Wundta, koji psihologiju definira kao znanost o neposrednom iskustvu, prije bilo kakve realističke njegove interpretacije, i na koncu Brentana, koji psihičko definira s pomoću pojma intencionalnosti. Među stavovima koji psihičko definiraju na indirektan način Külpe ističe najprije onaj prema kojem psihičko treba definirati kao nematerijalno, netjelesno i neprotežno, zatim onaj prema kojem psihičko treba definirati kao unutrašnje, nasuprot izvanjskom, fizičkom, te na koncu onaj prema kojem psihičko treba definirati kao subjektivnu dimenziju svega iskustva, tj. kao onaj dio ili aspekt svega iskustva koji ovisi o samom dotičnom subjektu. Potonji su stav utemeljili Mach i Avenarius i od njih ga preuzima i Külpe. Polazni predmet psihologije Külpe definira u tom smislu doslovce kao subjektivno iskustvo.³³

Cjelokupan Külpeov nauk o empirijskoj i stvarnoj definiciji psihologije može se tako u najkraćim crtama sažeti na sljedeći način: s obzirom na njezin polazni predmet Külpe psihologiju definira kao znanost o subjektivnom iskustvu, tj. kao znanost o onom subjektivnom dijelu i aspektu svega našeg iskustva – to bi bila njegova empirijska definicija psihologije, dok u pogledu stvarne definicije psihologije (s pomoću njezina konačnog predmeta) Külpe preporučuje suzdržanost, ne držeći uputnim definirati psihologiju na taj način prije nego što nedvoznačno utvrdimo koja se točno i kakva stvarnost krije u temelju tog subjektivnog dijela i aspekta, te subjektivne dimenzije svega našeg iskustva.

Realiziranje

Realiziranje Külpe definira kao spoznajni, odnosno istraživački postupak, svojstven svim realnim znanostima, u okviru kojega je stvarnost u prvom redu pretpostavljena (u temelju danoga, pojave), kako bi se s tom pretpostavkom pristupilo i njezinu spoznavanju (i to odvajanjem subjektivnoga, tj. uklanjanjem svega što u iskustvo unosi sam subjekt, specifično

³³ Usp. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 19.

svojim načinom shvaćanja i predočivanja – tim uklanjanjem iskustvo, odnosno naše empirijsko znanje u cjelini, biva modificirano u smjeru onog objektivnog, o subjektu neovisnog). Konačni je cilj realiziranja spoznaja dotične stvarnosti (u temelju dotičnog iskustva) kakva je i što ona o sebi samoj, tj. neovisno o načinu na koji nam biva dana. Polazni je predmet realiziranja sama dotična pojava, danost, koju ‘realiziramo’, tražeći stvarnost u njezinu temelju.³⁴ Realiziranje dakle ima dvopredmetnu strukturu: s jedne strane polazni predmet (pojava, danost), s druge pak strane konačni predmet (stvarnost u temelju te pojave).

Külpe posebno naglašava da realiziranje nije realizacija, u smislu fizičkog postupka kojim bi dotična stvarnost bila proizvedena, nego se radi o spoznajnom, istraživačkom postupku, kojim stvarnost biva pretpostavljena i potom eventualno shvaćena u svojoj biti.³⁵

Külpe sustavno razlikuje između općeg i posebnog realiziranja. Opće se realiziranje odnosi na sam bitak, postojanje neke stvarnosti u temelju dotičnih pojava i sastoji se u samoj pretpostavci (eventualno i spoznaji) da neka stvarnost doista postoji u temelju tih pojava. Posebno se realiziranje sastoji u shvaćanju te stvarnosti, u spoznaji njezine biti. Opće realiziranje (realiziranje bitka) Külpe zove još i ‘*Setzung*’, dok posebno realiziranje (realiziranje biti) zove ‘*Bestimmung*’.³⁶

Külpea zanima u prvom redu dopustivost i mogućnost realiziranja kako u pogledu bitka (*Setzung*) tako i u pogledu biti (*Bestimmung*). *Die Realisierung* tako ima četverodijelnu strukturu, prema sljedećim četirima ključnim pitanjima Külpeove teorije realiziranja: prvo, je li realiziranje bitka (*Setzung*) dopustivo, drugo, kako je realiziranje bitka moguće (na kojim se temeljima osniva njegova mogućnost), treće, je li realiziranje biti (*Bestimmung*) dopustivo, četvrto, kako je realiziranje biti moguće (koji ga temelji omogućuju, na koji način i u kojoj formi).³⁷ Külpeov je konačni cilj – za koji priznaje da nadilazi mogućnosti pojedinca – sve realne znanosti u potpunosti i definitivno utemeljiti na iscrpnoj teoriji realiziranja.³⁸ Konačni uspjeh takva programa predstavljao bi ujedno i konačno opravdanje spoznajnoteoretskog, odnosno znanstvenog realizma. U tom je smislu *Die Realisierung*

³⁴ Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 1–3.

³⁵ Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 3.

³⁶ Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. V, 3–4.

³⁷ Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 3–7.

³⁸ Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 6.

moguće shvatiti i kao kritiku raznih antirealističkih pozicija (koje Külpe dijeli u dva razreda: koncijencijalizam i objektivni idealizam).³⁹

Teorija realiziranja zapravo je Külpeov životni projekt, na kojem u trenutku objavljivanja prvog sveska *Die Realisierung*, 1912. g., kako sâm ističe, sustavno radi već četrnaest godina, dok interes za tu temu datira još iz studentskih dana (dakle, još iz osamdesetih godina XIX. st.).⁴⁰ Zadaću sustavna rada na izgradnji detaljne i dobro argumentirane teorije realiziranja Külpe smatra možda i najvažnijom filozofskom zadaćom, čudeći se kako je mogla dosad (tj. do početka XX. st.) spoznajnoj teoriji gotovo sasvim izmaknuti iz vida.⁴¹ No kad je o budućem razmatranju znanja i realnih znanosti riječ, Külpe je uvjeren da postupak realiziranja neće više biti ni zanemaren ni osporavan. Dapače:

»Man wird es in Zukunft vermutlich kaum verstehen, daß es eine Zeit gab, in der die Realisierung verkannt und als besondere Methode der Forschung übersehen oder bestritten werden konnte.«⁴²

Distinkcija između polaznog i konačnog predmeta istraživanja u Külpea je usko povezana s teorijom realiziranja. Budući da je realiziranje kao temeljni istraživački postupak realnih znanosti – kako sam već istakao – samo po sebi dvopredmetno (tj. ima svoj polazni i svoj konačni predmet), slijedi da su i sve realne znanosti po samu temeljnome svome istraživačkom postupku, realiziranju, u tom istom smislu dvopredmetne, tj. one nužno imaju kako svoj polazni tako i svoj konačni predmet. Znanost u okviru koje ne bi bilo moguće razlikovati između polaznog i konačnog predmeta istraživanja zapravo i ne bi ‘realizirala’, što znači da ona i ne bi bila realna znanost. Primjeren način teoretskog razumijevanja takve znanosti bio bi koncijencijalizam. Psihologija međutim, prema Külpeu, ‘realizira’ subjektivnu dimenziju našeg iskustva, tražeći stvarnost u njezinu temelju. To realiziranje temeljni je istraživački postupak psihologije, sama narav psihologijskog istraživanja, i njegova dvopredmetna struktura zapravo je temeljna struktura same psihologije, tj. pod polaznim predmetom psihologije Külpe misli zapravo na

³⁹ U najkraćim crtama, koncijencijalizmom Külpe zove sve one pozicije prema kojima su predmet znanstvenog istraživanja isključivo same pojave u svijesti, a ne kakva stvarnost o svijesti (posebnoj ili općoj) neovisna, dok objektivnim idealizmom zove pozicije prema kojima predmet znanstvenog istraživanja nisu tek doživljaji u svijesti nego konstrukcije iz tih doživljaja dobivene ispravnim spoznajnim postupkom (usp. Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 46).

⁴⁰ Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. V-VI.

⁴¹ Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 4.

⁴² Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. VI.

polazni predmet psihologijskog realiziranja (a to je subjektivna dimenzija našeg iskustva), dok pod konačnim predmetom psihologije misli na konačni predmet psihologijskog realiziranja (dakle na stvarnost u temelju te subjektivne dimenzije iskustva). Ovakvo, dvopredmetno shvaćanje psihologije Külpe zove psihologijskim realizmom i suprotstavlja ga (jednopredmetnom) psihologijskom koncijencijalizmu:

»Wir wollen vielmehr die Frage nach dem Verhältnis zwischen *Ausgangs-* und *Endgegenstand* in der Psychologie stellen. Wenn beide zusammenfallen, so gilt der Konzientialismus [...] Ist aber das, was die Psychologie erarbeitet, nicht mit den Bewußtseinserscheinungen identisch [...], so wird man von einem psychologischen Realismus reden dürfen. Dann würde volle Analogie mit der Naturwissenschaft bestehen, sofern auch diese zwischen den Beobachtungstatsachen und den realen Vorgängen und Gegenständen unterscheidet, auf die sie bei ihrer Verarbeitung des Gegebenen geführt wird.«⁴³

Ukratko, Külpeov nauk o polaznom i konačnom predmetu psihologije proistječe iz njegova šireg nauka o realiziranju, koji se odnosi na sve realne znanosti, a ne samo na psihologiju, i koji je zapravo temelj sveukupna Külpeova znanstvenog realizma.

Zimmermann

Distinkciju između polaznog i konačnog predmeta psihologije Zimmermann izlaže u *Temeljima psihologije*. Ključni se dio tog izlaganja nalazi na stranicama 1–2 i 73.⁴⁴ U drugim svojim djelima Zimmermann ne izlaže sustavno ovu distinkciju (koliko znam, i ne spominje je). Zato je ovaj članak, što se Zimmermanna tiče, usredotočen u prvom redu na njegove *Temelje psihologije*.

U TP1–2 razliku između polaznog i konačnog predmeta psihologije Zimmermann izlaže u kontekstu pokušaja definiranja psihologije u cjelini, dok u TP73 o polaznom i konačnom predmetu psihologije govori u okviru kratkog uvoda u prvi dio psihologije, koji zove empirijskom psihologijom (nasuprot metafizičkoj psihologiji, koja tvori u Zimmermanna drugi, završni dio psihologije).⁴⁵

⁴³ Külpe, *Die Realisierung*, sv. I, str. 164–165.

⁴⁴ U daljnjem se tekstu služim kraticama TP1–2 i TP73.

⁴⁵ Zimmermann zapravo ne rabi termin ‘empirijska’, nego ‘empirička’ psihologija. Metafizičku pak psihologiju zove još i metempiričkom, odnosno racionalnom, kao i filozofijskom psihologijom.

Polazni predmet psihologije Zimmermann zove još i početnim, neposrednim, ishodnim, prvotnim predmetom psihologije.⁴⁶ Navodi k tome i njemačke termine ‘Ausgangsgegenstand’ za polazni, odnosno ‘Endgegenstand’ za konačni predmet neke znanosti (npr. psihologije ili fizike, kemije itd.).⁴⁷

Pri izlaganju razlike između polaznog i konačnog predmeta psihologije Zimmermann upozorava na analogiju s prirodnim znanostima. Primjerom, poput prirodnih znanosti, i psihologija treba početi svoja istraživanja s onim empirijski zbiljskim.⁴⁸ Ili, poput prirodnih znanosti, i psihologija treba svoj konačni predmet istraživati kakav i što on jest u stvarnome svome bitku, o pojedinim opažajima neovisno.⁴⁹

O polaznom i konačnom predmetu psihologije Zimmermann zapravo govori na dva načina: prvo, u smislu područja koje psihologija istražuje (na početku i na koncu svoga istraživanja), drugo, u smislu problemā koje psihologija pokušava riješiti (na svome početku i u konačnici). Ovdje razmatram Zimmermannov nauk o polaznom i konačnom predmetu psihologije u oba navedena smisla. Jednostavnosti radi, govorim o polaznom i konačnom predmetu psihologije isključivo u smislu područja koje ona istražuje na svome početku i na svome svršetku. Polazni i konačni problem psihologije ne zovem njezinim polaznim i konačnim predmetom, nego jednostavno njezinim polaznim i konačnim problemom.

U vezi s polaznim i konačnim predmetom psihologije zastupam sljedeće teze: 1. polaznim predmetom psihologije Zimmermann drži doživljaje, 2. polazni predmet psihologije Zimmermann podvodi pod kategoriju empirijske usvjesne⁵⁰ zbilje, 3. polazni predmet psihologije Zimmermann podvodi pod kategoriju pojave u svijesti, 4. polazni predmet psihologije Zimmermann podvodi pod kategoriju predmeta usebnog opažanja,⁵¹ 5. konačnim pred-

⁴⁶ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2, 73.

⁴⁷ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 1.

⁴⁸ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Termin ‘usvjesno’ preuzimam od Zimmermanna, koji relativno često u raznim svojim raspravama i knjigama rabi termine ‘usvjesno’, odnosno ‘neusvjesno’.

⁵¹ I ovaj termin preuzimam od Zimmermanna. ‘Usebno opažanje’ Zimmermannov je izraz za neposredno naše (opažajno) znanje o vlastitim doživljajima (osjećajima, mislima, odlukama itd.). Preuzimajući neke Zimmermannove termine (‘usvjesno’, ‘usebno’ itd.), nemam nikakvih pretenzija prema njihovu ustaljivanju u našoj filozofskoj terminologiji, nego se radi naprosto o tom da njihovo preuzimanje raspravu o Zimmermannovoj filozofiji ili psihologiji, unutar koje će se na mnogim mjestima u navodima iz samih Zimmermannovih djela naći upravo ti termini, čini u znatnoj mjeri terminološki koherentnijom. Eventualno se, dakle, može očekivati stanovito ustaljivanje tih termina u okviru literature o Zimmermannu.

metom psihologije Zimmermann drži dušu, 6. konačni predmet psihologije (dušu) Zimmermann podvodi pod kategoriju metafizičke zbilje, 7. konačni predmet psihologije (dušu) Zimmermann podvodi pod kategoriju supstancije, 8. konačni predmet psihologije (dušu) Zimmermann podvodi pod kategoriju neusvjesnog temelja svijesti i svega svjesnog života, 9. od psihologije Zimmermann zahtijeva da svoj konačni predmet istražuje kakvim i što on jest o sebi samu.

U vezi s polaznim i konačnim problemom psihologije zastupam sljedeće teze: 1. polaznim problemom psihologije Zimmermann drži problem razlike između duševnog i tjelesnog (što je kriterij te razlike, koje su to oznake po kojima se duševno, psihičko razlikuje od tjelesnog, fizičkog),⁵² 2. konačnim problemom psihologije Zimmermann drži problem duše (postoji li ona stvarno, kao stvarni subjekt svega svjesnog života, ili je posrijedi samo riječ, skupni naziv za naše doživljaje), 3. konačni problem psihologije Zimmermann drži već riješenim (u okviru skolastičkog nauka o duši).

Teza 1 [T1]: polaznim predmetom psihologije Zimmermann drži doživljaje.

Pod doživljajima Zimmermann razumije čuvstva, sjećanja, razmišljanja, odluke itd., kojih smo neposredno svjesni u vlastitom usebnom opažanju.⁵³ Pritom posebno treba istaknuti da među doživljaje Zimmermann ubraja i sadržaje sjetilnog opažanja (tj. sadržaje primljene u svijest preko sjetila: boje, okuse, mirise, oblike, veličine itd.), kojih smo također neposredno svjesni, u vlastitom usebnom opažanju, kao i vlastitih čuvstava, odluka, misli itd. Zimmermann razlikuje između usvjesnog *sadržaja* sjetilnog opažanja i izvanjskog (neusvjesnog) *predmeta* sjetilnog opažanja. Predmet sjetilnog opažanja (tijela i tjelesna zbivanja, odnosno događaji) ostaje izvan naše svijesti pa utoliko i nije doživljaj. S pomoću sadržaja sjetilnog opažanja biva taj predmet samo predstavljen u našoj svijesti.⁵⁴

U *Temeljima psihologije* Zimmermann još uvijek nema ustaljen termin za doživljaje, nego je u tom pogledu terminološki 'razigran' i ono što će u kasnijim svojim radovima dosljedno nazivati doživljajima ovdje, u *Temeljima psihologije*, zove sad duševnim činjenicama, sad svjesnim pojavama, ili

⁵² Pritom, kako sam već naglasio, sam Zimmermannov (i Külpeov) nauk o razlici između psihičkog i fizičkog ovdje, u ovom članku, ne razmatram.

⁵³ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2.

⁵⁴ Opsežnije o Zimmermannovoj razlici između predmeta i sadržaja sjetilnog opažanja usp. u: Škarica, »Zimmermann o trima vrstama znanja«, str. 947–950.

pak činjenicama svijesti, pojavama duševnog života, činjenicama unutrašnjeg iskustva, svjesnim događajima itd.

Slijedom toga Zimmermann (u *Temeljima psihologije*) polazni predmet psihologije identificira (nominalno) sad kao duševne činjenice, sad kao svjesne događaje, sad kao pojave duševnog života itd., samo ga na jednom mjestu identificirajući *doslovce* kao doživljaje:

[P1] »Polazni (ishodni, početni ili prvotni) predmet psihologije, rekosmo, jest sve ono čemu pridajemo karakteristiku ‘duševnosti’ ili ‘psihičnosti’; a to su svi oni događaji, koji se zbivaju u neposrednoj vezi s individualnim opažanjem ili svjesnim znanjem tih događaja. Psihički su svi oni događaji, koji inheriraju opažajućem individualnom subjektu, te su po tom *doživljaji* individualnog čovjeka. U prvom redu treba dakle da se psihologija pozabavi raznim pojavama duševnog života.«⁵⁵

Pogrešno bi međutim bilo smatrati ovo mjesto jedinom potvrdom u prilog tezi da Zimmermann polaznim predmetom psihologije drži doživljaje, jer on sve vrijeme govori zapravo o čuvstvima, odlukama, nadama itd. (dakle, upravo o doživljajima) kao o polaznom predmetu psihologije – problem je samo to što ta čuvstva, odluke, nade itd. još uvijek ne zove istim zajedničkim imenom (kao što će ih kasnije dosljedno zvati doživljajima), tj. problem je samo terminološke naravi. U sadržajnom pogledu, Zimmermannov je stav od početka jedan te isti: polazni su predmet psihologije doživljaji (duševne činjenice, svjesne pojave, činjenice svijesti, svjesni događaji itd., tj. čuvstva, odluke, misli, nade itd.).

Teza 2 [T2]: polazni predmet psihologije Zimmermann podvodi pod kategoriju empirijske usvjesne zbilje.

Zbilju Zimmermann definira kao ono što postoji o mišljenju neovisno, nasuprot idealnom, tj. onom što postoji samo u mislima.⁵⁶

Zimmermannov termin ‘usvjesno’ označava sve ono što postoji u svijesti, nasuprot ‘neusvjesnom’, tj. onom čega u svijesti nema.⁵⁷ U skladu s tim usvjesna je zbilja sve ono što stvarno postoji u svijesti, što dakle nije tek pomišljeno kao nešto u svijesti, nego doista i postoji kao nešto u svijesti, na-

⁵⁵ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 73.

⁵⁶ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 6, 204. Zimmermann rabi termine ‘realno’ te ‘realnost’ i ‘zbiljnost’. U ovom članku rabim uglavnom termine ‘zbiljsko’ i ‘stvarno’, odnosno ‘zbilja’ i ‘stvarnost’.

⁵⁷ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 6.

suprot neusvjesnoj zbilji, koja postoji izvan svijesti i neovisno o njoj (dakle, kao nešto ne samo o mišljenju nego i o svijesti neovisno).⁵⁸

Empirijskim (iskustvenim) Zimmermann zove sve što je opažajno, opažanju dostupno, nasuprot metafizičkom (neempirijskom), neopažajnom, opažanju nedostupnom.⁵⁹ U skladu s tim empirijska je usvjesna zbilja sve ono što stvarno postoji u svijesti i kao takvo jest (usebnom) opažanju dostupno, nasuprot empirijskoj neusvjesnoj zbilji, koja jest opažanju dostupna, ali ne postoji u svijesti.⁶⁰ U sferi fizičkoga, primjerom, neusvjesna su empirijska zbilja (stvarnost) sama tijela i sve što im se događa – postoje izvan svijesti, a moguće ih je opaziti.

Teza 2 (T2) dakle znači, prvo, da je polazni predmet psihologije zbilja dostupna opažanju (empirijska) i, drugo, da ta zbilja (polazni predmet psihologije) postoji u svijesti (tj. da je usvjesna).

Prvi dio teze moguće je potvrditi izravno, sljedećim citatom:

[P2a] »Psihologija treba dakle, kao i ostale prirodne nauke, da otpočne kod *iskustvene zbiljnosti*«. ⁶¹

Valja pritom primijetiti da zahtjev empirijske zbiljnosti polaznog predmeta istraživanja Zimmermann izrijekom veže ne samo uz psihologiju nego i uz druge prirodne znanosti. Načelno dakle svaka prirodna znanost treba u svojim istraživanjima početi od empirijski zbiljskoga.

Za drugi dio T2 (da polazni predmet psihologije postoji u svijesti) ne nalazim u Zimmermanna izravne, eksplicitne potvrde, ali ga je zato moguće potvrditi indirektno, preko Zimmermannova pojma doživljaja. Naime, svjesnost je, prema Zimmermannu, *bitno* svojstvena doživljajima, a ne tek nešto što bi im pridolazilo *per accidens*:

[P2b] »Svjesno znanje nastupa, kadgod je zbiljski nastao psihički doživljaj, i nakon njegova uminuća prestaje i svijest o njemu. 'Postati si svijestan' nečesa (Bewusstwerden) ne znači dakle zasebni kakav čin (akt, događaj), koji bi nastao

⁵⁸ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 6. Zimmermann rabi termin 'svijesna zbiljnost' za usvjesnu zbilju, odnosno termine 'svijest transcendentna zbiljnost (realnost)' i 'realni neusvijesni predmeti' za neusvjesnu zbilju.

⁵⁹ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 6. Točnije, Zimmermann rabi termine 'empiričko', odnosno 'neempiričko', a ne 'empirijsko', odnosno 'neempirijsko'.

⁶⁰ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 6. Zimmermann rabi termin 'svijesno iskustvena (empirička) realnost' za empirijsku usvjesnu zbilju, odnosno 'empirički realni neusvijesni predmeti' za empirijsku neusvjesnu zbilju.

⁶¹ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2, istaknuo D. Š.

odjelito od doživljaja ili iskustvenog događaja, nego je ‘svijest’ s tim događajem zajedno, označujući samo njegovu subjektivnu stranu t. j. iskazujući, da stanoviti događaj pripada (inherira) subjektu, koji znade za njega.«⁶²

Po samoj svojoj naravi dakle doživljaji su usvjesni. Sam čin doživljaja nužno je ujedno i čin svijesti o njemu. Drugim riječima, polazni predmet psihologije, doživljaji nisu samo empirijska nego i usvjesna zbilja.

Stanovite nejasnoće u vezi s tezom da Zimmermann polazni predmet psihologije drži usvjesnom zbiljom može izazvati činjenica da Zimmermann u *Temeljima psihologije* (ali i kasnije, u *Psihologiji*, 1943)⁶³ govori i o nesvjesnim doživljajima, kojih »smo si jedva ili nikako svjesni, a ipak znatnu ulogu vrše u duševnom životu n. pr. razni nagoni, vraćanje zaboravljenih sadržaja, sama prostornost u predmetima sjetilnog opažanja i t. d.«⁶⁴ Ako dakle polazni predmet psihologije identificira kao doživljaje, onda se to odnosi i na svjesne (usvjesne) i na nesvjesne (neusvjesne) doživljaje, tj. polazni su predmet psihologije za Zimmermanna, u tom slučaju, ne samo usvjesni nego i neusvjesni doživljaji, što znači da taj predmet može, ali i ne mora biti usvjesnog karaktera.

Teško je međutim pretpostaviti da Zimmermann od psihologije zahtijeva da svoje istraživanje otpočne između ostaloga i nečim čega ‘nikako [nismo] svjesni’. O nesvjesnome zaključujemo temeljem onoga čega smo svjesni. Spoznaji nesvjesnoga nužno prethodi spoznaja svjesnoga. Utoliko nesvjesno i ne može biti prvi, polazni predmet istraživanja.

Prije će dakle biti da za Zimmermanna polazni predmet psihologije zapravo nisu doživljaji (kako sâm izrijeком tvrdi), nego isključivo ‘svjesni doživljaji’ (bez onih ‘nesvjesnih’). Toj pretpostavci u prilog ide i Zimmermannovo poistovjećivanje polaznog predmeta psihologije s predmetom usebnog opažanja.⁶⁵ Usebno opažanje naime ne seže dalje od usvjesne zbilje, pa tako ni polazni predmet psihologije, definiran kao predmet usebnog opažanja, ne seže dalje od usvjesno stvarnoga.

K tome sam termin ‘nesvjesni doživljaj’ čini mi se u Zimmermanna zapravo nepromišljenim terminom, jer bjelodano protuslovi samu Zimmermannovu pojmu doživljaja kao čina koji nužno, po samoj svojoj naravi uključuje svijest, te je u tom smislu izraz ‘nesvjesni doživljaj’ zapravo *contradictio in adjecto*, dok je izraz ‘svjesni doživljaj’ zapravo pleonazam.

⁶² Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 38–39.

⁶³ Usp. Zimmermann, *Psihologija*, 1943, str. 73–74.

⁶⁴ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 51.

⁶⁵ Usp. ovdje tezu 4.

Bolje bi dakle bilo da Zimmermann mjesto termina ‘nesvjesni doživljaj’ rabi jednostavno termin ‘nesvjesno’, koji je u to vrijeme već odavno bio u širokoj upotrebi, i da govori npr. o ‘nesvjesnim nagonima’, ‘nesvjesnim psihičkim procesima’ i sl. – kao što on i čini kasnije, primjerice u *Duševnom životu* (1932, na str. 127–129), raspravljajući o ‘svjesnom doživljaju’ nasuprot ‘nesvjesnom događaju’, da bi se na koncu, u *Psihologiji*, 1943, opet vratio terminu ‘nesvjesni doživljaj’.

Ukratko, držim da Zimmermann polaznim predmetom psihologije smatra doživljaje upravo kao *usvjesnu* empirijsku zbilju i da je problem koji nastaje s terminom ‘nesvjesni doživljaj’ u biti samo terminološkog karaktera – radi se o nepromišljenu terminu, koji nije moguće uskladiti s Zimmermannovim pojmom doživljaja i koji u tom smislu posve nepotrebno stvara ‘smutnju’ i u pogledu Zimmermannova nauka o polaznom predmetu psihologije.

Usput, valja na koncu istaknuti i to da ti ‘nesvjesni doživljaji’, kojih ‘nikako [nismo] svjesni, a ipak znatnu ulogu vrše u duševnom životu’, predstavljaju zapravo neusvjesnu *empirijsku* zbilju u sferi psihičkoga – premda ih u danom trenutku ne opažamo, oni u biti jesu opazivi i u izmijenjenim okolnostima mi ih bez problema bivamo svjesni u vlastitome usebnom opažanju. Zimmermann ih međutim, koliko znam, ne podvodi *izrijekom* ni pod koju gore navedenu ontološku kategoriju (tj. ni pod kategoriju empirijske ni pod kategoriju metafizičke neusvjesne zbilje). Najbliže je tome pak u *Psihologiji* (1943), na str. 74, gdje izlaganje o ‘nesvjesnim doživljajima’ završava suprotstavljajući im nesvjesno u smislu *metafizičke* neusvjesne psihičke stvarnosti, koja ‘nije niti pristupačna opažanju’⁶⁶ (iz čega se može zaključiti da same ‘nesvjesne doživljaje’ drži opažanju dostupnima, i u tom smislu empirijski, a ne metafizički stvarnima – oni bi dakle bili empirijska neusvjesna psihička zbilja, nasuprot duši kao metafizičkoj neusvjesnoj psihičkoj zbilji, stvarnosti).⁶⁷

Teza 3 [T3]: polazni predmet psihologije Zimmermann podvodi pod kategoriju pojave u svijesti.

Ovu je tezu moguće potvrditi izravno, sljedećim navodom:

[P3] »U prvom redu treba dakle da se psihologija pozabavi raznim *pojavama* duševnog života.«⁶⁸

⁶⁶ Usp. Zimmermann, *Psihologija*, 1943, str. 74.

⁶⁷ O duši kao metafizičkoj neusvjesnoj stvarnosti usp. ovdje teze 6 i 8.

⁶⁸ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 73, istaknuo D. Š.

Stanoviti problem nastaje kad T3 povežemo s T2. Prema T2 naime polazni je predmet psihologije zbilja, stvarnost, dok je on prema T3 pojava. Što je dakle, prema Zimmermannu, polazni predmet psihologije u ontološkom pogledu: stvarnost ili pojava? Treba naglasiti da sam Zimmermann ne postavlja ovo pitanje. U okviru njegovih filozofskih nazora, međutim, moguća bi bila sljedeća dva odgovora. Prvo, kad je o doživljajima uopće riječ, kako sjetilnim tako i emotivnim, voljnim, misaonim itd., njihova se neposrednost i sastoji upravo u tome da nema razlike između njihove stvarnosti i pojavnosti, tj. oni upravo kao doživljaji jesu ujedno i stvarnost i pojava i nema neke druge (posredne) stvarnosti u kojoj bi nam se oni pojavljivali. U samoj svojoj zbilji (stvarnosti) doživljaji dakle jesu upravo pojave u svijesti. Drugo, kad je riječ o sadržajima sjetilnog opažanja, moguće ih je shvatiti kao stvarnost (usvjesnu) koja je ujedno i (usvjesna) pojava neke druge (neusvjesne) stvarnosti, pri čemu je dakle naglasak na tome da ta pojava *stvarno* (a ne tek idealno) postoji u svijesti, tj. ona nije samo pomišljena kao nešto u svijesti, nego doista i postoji kao nešto u svijesti.⁶⁹

Teza 4 [T4]: polazni predmet psihologije Zimmermann podvodi pod kategoriju predmeta usebnog opažanja.

Što se tiče Zimmermannova nauka o usebnom opažanju, ovdje će biti dovoljno istaknuti sljedeća tri momenta.⁷⁰ Prvo, s obzirom na postanak, Zimmermann usebno opažanje zove neposrednim opažanjem, jer nastaje neposredno, bez (sjetilnog ili kakvog drugog) posredstva, nasuprot sjetilnom opažanju, koje zove posrednim opažanjem (jer nastaje preko sjetila).⁷¹ U spoznajnom pogledu međutim Zimmermann svako opažanje (i sjetilno i usebno) drži neposrednim oblikom znanja, jer nije – poput zaključka – izvedeno iz nekih drugih znanja.⁷² Drugo, Zimmermann ističe da je predmet usebnog opažanja individualan, subjektivan (privatan: *vlastiti* doživljaj, čuvstvo, *vlastita* misao, htijenje itd.),⁷³ nasuprot interindividualnom (in-

⁶⁹ Stvarnost (a ne tek pomišljenost) pojava u svijesti Zimmermann ističe u *Temeljima psihologije*, str. 204.

⁷⁰ Opsežnije o tom nauku usp. u: Škarica, »Zimmermann o trima vrstama znanja«, str. 932–938.

⁷¹ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2.

⁷² Na više mjesta Zimmermann dakle i o sjetilnom opažanju govori kao o opažanju u smislu neposrednog znanja. Usp. npr. Zimmermann, *Opća noetika*, 1918, str. 275, Zimmermann, *Opća noetika*, 1926, str. 355b, Zimmermann, *Duševni život*, str. 24.

⁷³ Zimmermann ne rabi termin 'privatan' u ovom kontekstu. Njegovi su termini 'individualan' i 'individualno-subjektivan'.

tersubjektivnom, javnom)⁷⁴ predmetu sjetilnog opažanja.⁷⁵ U tom smislu Zimmermann usebno opažanje zove i individualnim opažanjem.⁷⁶ Treće, usebno je opažanje u Zimmermanna isto što i svijest o dotičnom doživljaju, tj. svijest u smislu znanja ('svijesnog znanja') koje nužno slijedi iz samih doživljaja kao takvih.⁷⁷ (U skladu s tim, treba primijetiti da usebno opažanje ne seže dalje od usvjesne zbilje.)

Prva potvrda teze 4 (da Zimmermann polazni predmet psihologije podvodi pod kategoriju predmeta usebnog opažanja) nije sasvim nedvoznačna:

[P4a] »Psihologija treba dakle, kao i ostale prirodne nauke, da otpočne kod iskusvene zbiljnosti t. j. onoga, što nam je *neposredno (opažajno) dato*«. ⁷⁸

Izraz 'neposredno (opažajno) dano' može naime značiti dvoje: prvo, dano u neposrednom (usebnom) opažanju, drugo, dano u opažanju (sjetilnom ili usebnom – jer je u spoznajnom smislu svako opažanje neposredno).

Dvojbu međutim razrješuju sljedeće Zimmermannove riječi (koje uzimam kao drugu, ujedno i konačnu potvrdu teze 4):

[P4b] »Polazni (ishodni, početni ili prvotni) predmet psihologije, rekosmo, jest sve ono čemu pridajemo karakteristiku 'duševnosti' ili 'psihičnosti'; a to su svi oni događaji, koji se zbivaju u neposrednoj vezi s *individualnim opažanjem* ili *svijesnim znanjem* tih događaja.« ⁷⁹

'Individualno opažanje' naime – kako smo već istakli – jedan je od Zimmermannovih naziva za usebno opažanje. K tome – što smo također već istakli – usebno je opažanje za Zimmermanna isto što i svijest ('svijesno znanje') u smislu nužne svjesnosti doživljaja kao takvih. Prema tome, polazni predmet psihologije Zimmermann ne veže uz bilo koje opažanje (kako bi se moglo zaključiti iz P4a), nego isključivo uz usebno (individualno) opažanje, svijest. Odnosno, P4a znači zapravo to da psihologija 'treba da otpočne od onoga što nam je dano u usebnom opažanju', tj. njezin polazni predmet trebaju biti isključivo predmeti usebnog opažanja.

Uz ovu tezu (da je polazni predmet psihologije predmet usebnog opažanja) treba još sasvim ukratko istaknuti sljedeće.

⁷⁴ Zimmermann ne rabi termine 'javan' i 'intersubjektivan' u ovom kontekstu. Njegov je termin 'interindividualan'.

⁷⁵ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 4.

⁷⁶ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 4.

⁷⁷ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 4.

⁷⁸ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2, istaknuo D. Š.

⁷⁹ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 73, istaknuo D. Š.

Prvo, budući da je usebno opažanje ograničeno na usvjesnu zbilju, isto ograničenije vrijedi i za polazni predmet psihologije, tj. (kako je već istaknuto) otpada pretpostavka da bi i ‘nesvjesni doživljaji’ mogli biti polaznim predmetom psihologije.

Drugo, sadržaji sjetilnog opažanja (nasuprot izvanjskom njegovu predmetu) jesu predmet usebnog opažanja i u tom smislu ujedno i polazni predmet psihologije. Sam izvanjski predmet sjetilnog opažanja nije predmet psihologije, nego predmet prirodnih znanosti, ali pojava tog predmeta u individualnoj svijesti (sadržaj sjetilnog opažanja) jest i usvjesna empirijska zbilja i predmet usebnog opažanja, pa prema tome i (polazni) predmet psihologije.

Teza 5 [T5]: konačnim predmetom psihologije Zimmermann drži dušu.

Tezu potvrđujem sljedećim navodom:

[P5] »Zato će *prvi dio* psihologije prikazivati samu organizaciju i sve sastavne elemente *duševnog života*, a drugi će dio raspravljati o *duši*«. ⁸⁰

Dodatno je tezu moguće potvrditi i samom strukturom Zimmermannove psihologije, koja završava upravo tim drugim svojim dijelom (o duši), u kojem Zimmermann razmatra pitanja o egzistenciji i naravi duše, o njezinoj svezi s tijelom, o njezinu postanku i o njezinoj bestjelesnosti i besmrtnosti. ⁸¹

Teza 6 [T6]: konačni predmet psihologije (dušu) Zimmermann podvodi pod kategoriju metafizičke zbilje.

Tezu potvrđujem sljedećim navodom:

[P6a] »Psihologija treba dakle, kao i ostale prirodne nauke, da otpočne kod iskustvene zbiljnosti t. j. onoga, što nam je neposredno (opažajno) dato, a otuda joj se je pokrenuti k svome cilju: upoznavanju *realnosti*, koliko je *neopažajna* (sama u sebi egzistentna).« ⁸²

Neopažajnu zbilju, tj. stvarnost (‘realnost’) nedostupnu opažanju, već smo to istaknuli, Zimmermann zove metafizičkom zbiljom, ⁸³ i u tom smislu

⁸⁰ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 73.

⁸¹ Usp. Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 185–223; Zimmermann, *Psihologija*, 1927, str. 121–132; Zimmermann, *Psihologija*, 1928, str. 201–210; Zimmermann, *Duševni život*, str. 216–239; Zimmermann, *Psihologija*, 1941, str. 171–180; Zimmermann, *Psihologija*, 1943, str. 145–153.

⁸² Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2, istaknuo D. Š.

⁸³ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 6.

T6 znači zapravo to da psihologija svoje istraživanje treba početi empirijskom i završiti metafizičkom zbiljom, odnosno stvarnošću.

Uz ovaj navod (P6a) valja primijetiti da u njemu Zimmermann ne govori samo o konačnom predmetu psihologije nego i o konačnom predmetu ‘drugih prirodnih znanosti’. Načelno dakle svaka prirodna znanost, prema Zimmermannu, konačni svoj cilj nalazi tek u spoznaji metafizičke (neopazajne) stvarnosti.

Zanimljivo je k tome uz P6a primijetiti i to da u njemu Zimmermann govori o empirijskoj *zbilji* (‘iskustvenoj zbiljnosti’) i metafizičkoj *stvarnosti* (‘neopazajnoj realnosti’). Premda naime te termine, ‘zbilja’ i ‘stvarnost’, uglavnom rabi u istom značenju, Zimmermann ih zna i razlikovati, u tom smislu da pod stvarnošću razumije isključivo neusvjesnu, o našoj svijesti neovisnu zbilju. O značenjskoj razlici između tih dvaju termina izjašnjava se, primjerice, na sljedećem mjestu:

[P6b] »izraz ‘zbiljnost’ ne znači isto što i ‘*realnost*’ t. j. o našoj svijesti neovisna zbiljnost (u strogom smislu, jer zapravo je i duševna zbiljnost realna t. j. o našem mišljenju ili o idejama neovisna, a ne samo idealna).«⁸⁴

Dva su dakle kriterija posrijedi: prvi je razlika između usvjesnog i neusvjesnog, drugi je razlika između pomišljenog i o mišljenju neovisnog. U strogom smislu, stvarnošću Zimmermann zove samo neusvjesnu zbilju (‘o našoj svijesti neovisnu zbiljnost’). U širem smislu, stvarnošću zove svu zbilju (o mišljenju neovisnu, nasuprot idealnome, koje postoji samo u mislima). U širem smislu dakle stvarnom zove i usvjesnu zbilju.

Teza 7 [T7]: konačni predmet psihologije (dušu) Zimmermann podvodi pod kategoriju supstancije.

Tezu potvrđujem sljedećim navodom:

[P7a] »Psihologija treba dakle, kao i ostale prirodne nauke, da otpočne kod iskustvene zbiljnosti t. j. onoga, što nam je neposredno (opazajno) dato, a otuda joj se je pokrenuti k svome cilju: upoznavanju realnosti, koliko je neopazajna (*sama u sebi egzistentna*).«⁸⁵

Izraz ‘sama u sebi egzistentna’ u Zimmermanna naime znači isto što i ‘subzistentna’, a subzistencija je dakako odlika supstancije, o čemu može posvjedočiti npr. sljedeći navod:

⁸⁴ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 42.

⁸⁵ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2, istaknuo D. Š.

[P7b] »Dok je dakle način bivstvovanja psihičkih događaja pripadan ili inherentan (akcidentalan), nosilac njihov *egzistira u sebi*, a ne u drugom kojem biću t. j. on je *subsistentan* – i biće s takovim načinom bivstvovanja zovemo *supstancija*.«⁸⁶

U P7a dakle Zimmermann, karakterizirajući konačni predmet psihologije kao u sebi egzistentno biće, zapravo ga podvodi pod ontološku kategoriju supstancije.

Pritom u P7a nije riječ samo o konačnom predmetu psihologije nego i o konačnom predmetu ‘drugih prirodnih znanosti’, što dakle znači da, prema Zimmermannu, sve prirodne znanosti (od fizike i kemije do psihologije) u konačnici teže spoznaji supstancije (fizičke, odnosno psihičke) koja leži u temelju dotičnih (fizičkih, odnosno psihičkih) pojava.

Dodatno je T7 moguće potvrditi i indirektnim putem, tj. preko Zimmermannova pojma duše. Dušu naime Zimmermann smatra konačnim predmetom psihologije (T5), ali ujedno i supstancijom,⁸⁷ iz čega slijedi da konačni predmet psihologije podvodi pod kategoriju supstancije.

Teza 8 [T8]: konačni predmet psihologije (dušu) Zimmermann podvodi pod kategoriju neusvjesnog temelja svijesti i svega svjesnog života.

Glavni dio teze (da Zimmermann konačni predmet psihologije podvodi pod kategoriju temelja svijesti i svega svjesnog života) potvrđujem izravno sljedećim navodom:

[P8a] »Zato će prvi dio psihologije prikazivati samu organizaciju i sve sastavne elemente duševnog života, a drugi će dio raspravljati o duši t. j. o neopažajnom osnovu (*fundamentu*) *svijesnog života*.«⁸⁸

(Već sam istaknuo – uz T5 – da je taj drugi dio psihologije ujedno i završni, konačni njezin dio.)

Indirektno (preko Zimmermannova pojma duše) ovaj se dio teze može potvrditi i mnogim mjestima na kojima Zimmermann dušu karakterizira upravo kao temelj, nositelj, supstrat, subjekt opažanja i opaženih doživljaja, psihičkih čina, duševnih događaja itd.⁸⁹

⁸⁶ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 198, istaknuo D. Š.

⁸⁷ Usp. Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 196–202; Zimmermann, *Psihologija*, 1927, str. 123–124; Zimmermann, *Psihologija*, 1928, str. 203–204; Zimmermann, *Duševni život*, str. 219–221; Zimmermann, *Psihologija*, 1941, str. 172–174; Zimmermann, *Psihologija*, 1943, str. 146–147.

⁸⁸ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 73, istaknuo D. Š.

⁸⁹ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 191, 192, 196, 198, 200, 201, 202, 206, 207, 210, 212 itd.

Drugi dio teze (tj. tvrdnju da Zimmermann konačni predmet psihologije podvodi pod kategoriju *neusvjesnog* temelja svijesti i svega svjesnog života) potvrđuje *implicite* također P8a, u kojem Zimmermann dušu karakterizira kao ‘*neopažajni* osnov (fundament) svjesnog života’. Budući da je neopažajna, duša je naime (ne samo sjetilnom nego i) usebnom opažanju nedostupna, što po definiciji znači da je ona neusvjesna – usvjesnost naime Zimmermann *per definitionem* ograničava na opaženost, odnosno doživljenost, danost (a ne tek pomišljenost) u svijesti.⁹⁰ U tom smislu ovaj dio teze 8 potvrđuju i mnoga druga mjesta na kojima Zimmermann naglašava da duša (jastvo) nije predmet usebnog opažanja. Navodim ovdje tri takva mjesta:

[P8b] »Svijest jastva jest [...] neposredno *refleksna*. Je li taj čin neposredno refleksnog znanja o jastvu istovetan s neposrednim opažanjem svjesnih događaja ili doživljaja (=usvjesnost)? O jastvu imadem svijest samo u toliko, što ga naročitom refleksijom pojedinačno doživljujem; a to znači, da jastvenost kao takova *nije u samim svjesnim doživljajima sadržana*. [...] Svijest jastva izriče dakle nešto povrh same svjesnosti ili neposrednog opažanja subjektivnih doživljaja [...] jastvenost znači neposredni ili *intuitivni misaoni* akt, kojim refleksno intendiram samog sebe.«⁹¹

[P8c] »Psihički doživljaji svakako nijesu istovetni s jastvom (kao svojim subjektom), pa zato ga i ne možemo neposrednim iskustvom adekvatno upoznati.«⁹²

[P8d] »...jastvo nije istovetno sa svjesnim opažanjem niti sa usvijesnim sadržajima, nego [...] je od obojega različno, te jedno i drugo (svijesnost i sadržaji) pripada jastvu kao svom supstratu.«⁹³

Ukratko, Zimmermann naglašava da duša (realno jastvo) ne postoji u svijesti (poput kakva doživljaja, kao predmet usebnog opažanja), nego ona postoji zapravo izvan svijesti ili, točnije, ispred (prije) nje, tako reći s ovu njezinu stranu, kao sam njezin temelj i izvor.

Teza 9 [T9]: od psihologije Zimmermann zahtijeva da svoj konačni predmet istražuje kakvim i što on jest o sebi samu.

Ovu tezu potvrđujem sljedećim navodom:

⁹⁰ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 229.

⁹¹ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 195. Detaljnije o Zimmermannovu razlikovanju između usebnog opažanja i (misaone) refleksije usp. u: Škarica, »Zimmermann o trima vrstama znanja«, str. 934–935.

⁹² Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 203.

⁹³ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 207.

[P9] »Psihologija treba dakle, kao i ostale prirodne nauke, da otpočne kod iskustvene zbiljnosti t. j. onoga, što nam je neposredno (opažajno) dato, a otuda joj se je pokrenuti k svome cilju: upoznavanju realnosti, koliko je neopažajna (sama u sebi egzistentna). Jednaki je postupak i kod pojedinih prirodnih nauka, primjerice kad fizika, kemija... istražuju tjelesne predmete u njihovu stvarnom bitku, nezavisno o pojedinačnom opažanju.«⁹⁴

Nasuprot dosadašnjim tezama, koje su se odnosile na Zimmermannovu identifikaciju, odnosno kategorizaciju polaznog i konačnog predmeta psihologije,⁹⁵ ova se teza odnosi zapravo na jedan njegov zahtjev u pogledu načina na koji psihologija treba istraživati svoj konačni predmet.

Taj zahtjev glasi: svoj konačni predmet (tu neopažajnu, metafizičku stvarnost, u sebi samoj egzistentnu, supstancijalnu, taj temelj svega svjesnog života i svijesti same) psihologija treba istraživati kakav i što on jest o sebi samu (u stvarnome svome bitku, o pojedinim opažajima neovisno).

Isti zahtjev Zimmermann ističe i kad je riječ o drugim prirodnim znanostima: fizika, kemija itd. treba da istražuju tijela kakva su i što ona o sebi samima, u svome stvarnome bitku, o pojedinim opažajima neovisno.

(Budući da se radi o zahtjevu da se stvarnost istražuje kakva i što ona jest o sebi samoj, u daljnjem tekstu ovaj zahtjev zovem *zahtjevom osebnosti*.)

Teza 10 [T10]: polaznim problemom psihologije Zimmermann drži problem razlike između duševnog i tjelesnog.

Tezu potvrđujem izravno sljedećim navodom:

[P10] »...početno ili polazno promatranje (Ausgangsgegenstand) [psihologije] svakako ima da obuhvati u prvom redu ono osnovno određenje ili obilježje (karakteristiku), po kome uopće nešto 'duševno' ili 'psihičko' razlikujemo od neduševnoga.«⁹⁶

⁹⁴ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 2, istaknuo D. Š.

⁹⁵ T1 i T5 odnose se na Zimmermannovu identifikaciju polaznog predmeta psihologije kao doživljaja, odnosno na njegovu identifikaciju konačnog predmeta psihologije kao duše. T2 i T3 odnose se na Zimmermannovu ontološku kategorizaciju polaznog predmeta psihologije kao empirijske usvjesne zbilje, odnosno pojave u svijesti. T4 se odnosi na Zimmermannovu spoznajnoteoretsku kategorizaciju polaznog predmeta psihologije kao predmeta usebnog opažanja. T6-T8 odnose se na Zimmermannovu ontološku kategorizaciju konačnog predmeta psihologije kao metafizičke zbilje, supstancije, odnosno neusvjesnog temelja svijesti i svega svjesnog života.

⁹⁶ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 1–2.

To je dakle, prema Zimmermannu, prvi problem što ga psihologija treba riješiti, njezina prva zadaća: precizno definirati svoje područje, jasno razlučiti psihičko, duševno od fizičkog, tjelesnog, definirati kriterije te razlike, oznake po kojima se duševno razlikuje od tjelesnog.

Teza 11 [T11]: konačnim problemom psihologije Zimmermann drži problem duše.

Tezu potvrđujem izravno sljedećim navodom:

[P11] »...dok neki smatraju izraz ‘duša’ samo skupnim nazivom za duševne doživljaje ili za činjenice unutarnjega iskustva (svijesti), imade na drugoj strani i takvih naučenjaka, koji uče, da je ‘duša’ počelo (izvor) života uopće, a napose stvarni (realni) nosilac (subjekat) svijesnih događaja. [...] Uzmemo li rješavanje dušino-ga problema kao konačni predmet (Endgegenstand) psihologije, njezino početno ili polazno promatranje (Ausgangsgegenstand) svakako ima da obuhvati u prvom redu ono osnovno određenje ili obilježje (karakteristiku), po kome uopće nešto ‘duševno’ ili ‘psihičko’ razlikujemo od neduševnoga.«⁹⁷

Konačni je problem psihologije dakle, prema Zimmermannu, pitanje o duši: postoji li ona stvarno, kao stvarni izvor života, pogotovo pak kao stvarni subjekt svega svjesnog života, ili je posrijedi samo riječ, skupni naziv za naše doživljaje.

Teza 12 [T12]: konačni problem psihologije Zimmermann drži već riješenim (u okviru skolastičkog nauka o duši).

Ovoj tezi u prilog svjedoči drugi, završni dio Zimmermannovih *Temelja psihologije*, u kojem Zimmermann zastupa skolastičke teze o duši kao nematerijalnoj, jednostavnoj i besmrtnoj supstanciji, braneći ih uglavnom tradicionalno skolastičkim argumentima, na toj osnovi odbacujući ujedno i sve bitno drukčije pozicije – primjerice, asocijacionizam (Hume, Ebbinghaus...), aktualizam (Wundt), materijalizam (supstancijalni, kauzativni i energetski) itd.⁹⁸ Ne ostavlja dakle Zimmermann pitanje o duši otvorenim, neriješenim, ne nudi ni neko svoje, originalno rješenje, nego taj problem drži već odavno riješenim na način skolastičkog nauka o duši.

⁹⁷ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 1–2.

⁹⁸ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 185–223.

Külpe i Zimmermann

U ovom dijelu članka najprije utvrđujem Külpeov utjecaj na Zimmermanna kad je riječ o distinkciji između polaznog i konačnog predmeta psihologije, da bih potom upozorio i na sličnosti, odnosno razlike između Külpeova i Zimmermannova nauka o polaznom i konačnom predmetu psihologije.

Kao što sam već naglasio, Külpe je autor koji je u cjelini znatno utjecao na Zimmermanna, što izrijeком potvrđuje i sam Zimmermann.⁹⁹ K tome, Külpeove *Vorlesungen über Psychologie*, u kojima je izložen njegov nauk o polaznom i konačnom predmetu psihologije, Zimmermannu su već poznate u vrijeme rada na *Temeljima psihologije* (u kojima on izlaže svoj nauk o polaznom i konačnom predmetu psihologije). Dapače, u *Temeljima psihologije* Zimmermann i citira iz Külpeovih *Vorlesungen über Psychologie*.¹⁰⁰ Navodeći pak u svome izlaganju i njemačke termine za polazni, odnosno konačni predmet psihologije (*Ausgangsgegenstand* i *Endgegenstand*), Zimmermann zapravo sam sugerira da razlikovanje između tih dvaju predmeta preuzima iz literature na njemačkom jeziku. Budući da iste termine (*Ausgangsgegenstand* i *Endgegenstand*) nalazimo i u Külpea, i to upravo u njegovim *Vorlesungen über Psychologie*, logično je pretpostaviti da distinkciju između polaznog i konačnog predmeta psihologije Zimmermann preuzima upravo od Külpea. Pretpostavku dodatno potkrepljuje i činjenica znatne kontekstualne srodnosti Zimmermannova s Külpeovim naukom o polaznom i konačnom predmetu psihologije – naime, i Külpeov i Zimmermannov nauk smješteni su u okvir širega njihova nauka o polaznom i konačnom predmetu uopće empirijskih, odnosno prirodnih znanosti, kao i u okvir njihova pokušaja definiranja psihologije.

No premda samu distinkciju, po svoj prilici, preuzima od Külpea, Zimmermannov nauk o polaznom i konačnom predmetu psihologije samo se dijelom podudara s Külpeovim.

Što se tiče polaznog predmeta psihologije, i Külpe i Zimmermann identificiraju ga kao osjećaje, htijenja, misli itd. To njihovo podudaranje međutim nema neke važnosti, jer se u pogledu identifikacije polaznog predmeta psihologije, kako je već spomenuto, ionako svi slažu i nikakva prijevora nema – svi naime drže (polaznim) predmetom psihologije upravo osjećaje,

⁹⁹ Usp. o tom izlaganje u uvodnom dijelu ovog članka.

¹⁰⁰ Usp. Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 138–139 i 197–198.

misli, htijenja itd. Problem je međutim kako te osjećaje, misli, htijenja itd. definirati, tj. koju oznaku (ili skup, spoj oznaka) istaknuti kao njihovu posebnost u odnosu na bilo što drugo. U tom pogledu međutim, tj. u pogledu definicije polaznog predmeta psihologije, Külpe i Zimmermann se dijelom podudaraju, ali dijelom i bitno razlikuju. Prvo, i jedan i drugi definiraju polazni predmet psihologije kao pojavu, iskustvo.¹⁰¹ No ta podudarnost znači tek toliko da i jedan i drugi odbacuju racionalnu (racionalističku) psihologiju. Drugo, Zimmermann polazni predmet psihologije definira kao usvjesnu zbilju i predmet usebnog (individualnog) opažanja, dok Külpe zapravo (u wundtovskoj tradiciji)¹⁰² zazire od razlikovanja između unutrašnjeg (usebnog, individualnog) i izvanjskog (sjetilnog) opažanja,¹⁰³ tako da polazni predmet psihologije ne definira niti kao predmet usebnog opažanja niti kao nešto usvjesno. Treće, Zimmermann polazni predmet psihologije definira kao individualno-subjektivno (tj. privatno, intimno) predmet, nasuprot inter-individualnom (javnom) predmetu sjetilnog opažanja i prirodnih znanosti, dok u Külpeovoj definiciji polaznog predmeta psihologije nema eksplicite istaknute razlike između privatnog i javnog. U ovom dijelu svoje definicije Zimmermann zapravo slijedi Geysera, i to – kako sam već pokazao u jednom ranijem svome radu – krajnje vjerno.¹⁰⁴ Četvrto, Külpe polazni predmet psihologije definira kao dio ili aspekt sveukupna našeg iskustva (onaj subjektivni njegov dio ili aspekt, o nama samima ovisan), a ne kao predmet posebne vrste iskustva (unutrašnjeg, usebnog, individualnog, nasuprot izvanjskom, sjetilnom). U Külpea je riječ o dvjema dimenzijama sveukupnog našeg iskustva (onoj subjektivnoj, o nama samima ovisnoj, i onoj objektivnoj, o nama neovisnoj), dok je u Zimmermanna riječ upravo o dvama različitim iskustvima (unutrašnjem i vanjskom) i o dvama različitim njihovim predmetima (unutrašnjem svijetu i vanjskom svijetu). Drugim riječima, Zimmermann u bitnome dijelu svoje definicije polaznog predmeta

¹⁰¹ Külpe će pritom govoriti o danosti (*Gegebenheit*), pojavi (*Erscheinung*) i određenom isječku iskustva (*ein bestimmter Ausschnitt der Erfahrung*), Zimmermann pak o pojavi u svijesti i o empirijskoj zbilji (stvarnosti). Usp. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 11–20, odnosno Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 1–2, 73.

¹⁰² Usp. npr. Wundt, *Grundriss der Psychologie*, str. 1–2, 7–9.

¹⁰³ Razliku između unutrašnjeg i vanjskog opažanja, odnosno između unutrašnjeg i izvanjskog svijeta, Külpe drži krajnje nejasnom i u tom smislu neprihvatljivom razlikom. Usp. npr. Külpe, *Vorlesungen über Psychologie*, str. 1–2, 16–17, Külpe, *Die Realisierung*, sv. II, str. 43–46, i Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 78–79.

¹⁰⁴ Usp. Škarica, »Zimmermann o trima vrstama znanja«, str. 936–938.

psihologije ne slijedi Külpea (ni Wundta), nego naprotiv insistira na razlici između usvjesne i neusvjesne zbilje, odnosno na razlici između unutrašnjeg (usebnog) i izvanjskog (sjetilnog) opažanja.

Što se tiče konačnog predmeta psihologije, i Külpe i Zimmermann shvaćaju ga kao stvarnost, ali je pritom za Zimmermanna riječ o neusvjesnoj i metafizičkoj stvarnosti, što kod Külpea nije slučaj. Već sam istaknuo, kategorije usvjesnoga i neusvjesnoga Külpe izbjegava kao nejasne, neprecizne kategorije. Metafizičko pak u Külpea ne znači kao u Zimmermanna ono nadiskustveno, opažanju nedostupno, transcendentno, nasuprot empirijskome, imanentnome. Metafizika za Külpea nije bitno različita i jasnom, oštrom granicom odvojena od empirijskih znanosti, nego je posrijedi tek razlika u mjeri, stupnju:

»Daraus geht aber zugleich hervor, daß es unrichtig ist, wenn *Kant* die Metaphysik als die Lehre vom Transzendenten, vom 'Ding an sich', schlechthin betrachtet und dadurch von der Wissenschaft als der Lehre von dem *Immanenten*, d. h. dem innerhalb der Erfahrung Gegebenen, schroff absondert. Wenn es so wäre, dann gäbe es in der Tat keine noch so schmale Brücke von der einen zur anderen. Dagegen finden wir, daß die Verbindungsfäden herüber und hinüber zahlreich und mannigfaltig sind und daß nicht ein wesenhafter, sondern nur ein Gradunterschied in dem wissenschaftlichen Character beider besteht. In der Metaphysik macht sich dabei das Intuitive, Ahnende und damit das Subjektive stärker geltend als in den Einzelwissenschaften.«¹⁰⁵

Metafizičko (u smislu predmeta metafizike) za Külpea je dakle u odnosu na empirijsko (u smislu predmeta empirijskih znanosti) samo u znatno manjoj mjeri (ili znatno labavije) povezano s iskustvom, ali ne i posve odvojeno od njega (u smislu nečeg transcendentnog, iskustvu nedostupnog). Upravo zbog te svoje labave (ili možda krajnje labave) povezanosti s iskustvom metafizička nam stvarnost ostaje uvijek u većoj ili manjoj mjeri nedokučiva, tako da u metafizici zapravo i ne uzmažemo polučiti konačna znanja.¹⁰⁶ Na razliku između ovog (Külpeova) i svoga (aristotelovskog) shvaćanja metafizike upozorava Zimmermann sljedećim riječima:

»Külpe uzima metafiziku kao nastavak empiričkih znanosti, kao njihovu sintezu i nadopunu; vrijednost metafizičkog spoznavanja ostaje, po Külpeu, samo hipotetička. Utoliko je ova metafizika još donekle pozitivistički orijentirana. [...] Aristotelovska 'induktivna metafizika' oslanja se na empiričku sferu, ali metafizička sfera

¹⁰⁵ Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 32.

¹⁰⁶ Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 29–32.

nije njezin nastavak u tom smislu, da ne bi mogla napustiti empiričku sferu; ona ne ostaje na površini empiričke sfere, nego ide u dubinu«. ¹⁰⁷

Ukratko, za razliku od Zimmermanna, Külpe ne definira konačni predmet psihologije kao stvarnost iskustvu nedostupnu, transcendentnu. U Külpea zapravo i nema znanstvene discipline koja bi se bavila takvom stvarnošću. Psihologija kao empirijska znanost, ali i metafizika (kao znanstveni nazor na svijet, kako je shvaća Külpe), ¹⁰⁸ svaka na svoj način, bave se dušom (u širem ili užem značenju te riječi) samo ukoliko je ona povezana s iskustvom, tj. samo u mjeri njezine (izravne ili neizravne) dostupnosti iskustvu. Sve drugo za Külpea bi predstavljalo pad u racionalnu (racionalističku) psihologiju.

Ovoj istoj temi – Külpe i Zimmermannovo podvođenje konačnog predmeta psihologije pod kategoriju metafizičke stvarnosti – moguće je pristupiti i iz perspektive Külpeove teorije realiziranja. Naime rezultat realiziranja, dobiven uklanjanjem svega što u iskustvo unosimo sami svojim načinom shvaćanja i predočivanja, i dalje je iskustvo, odnosno na iskustvu utemeljeno empirijsko znanje, ali sad pročišćeno, modificirano u smjeru onog objektivnog, o subjektu neovisnog. Realiziranje nije postupak kojim bi empirijsko znanje bilo transcendirano prelaskom u neku drugu, ‘višu’ vrstu znanja, nego ono biva realiziranjem samo modificirano, što znači da i njegov predmet ostaje i dalje empirijski predmet, imanentan, upravo predmet empirijskoga (a ne možda kakvog ‘višeg’, metaempirijskog) znanja. Drugim riječima, konačni predmet realiziranja (a to znači konačni predmet realnih znanosti, pa tako i psihologije) empirijska je stvarnost, koja ne prelazi granice empirijskoga znanja.

U Zimmermanna međutim stvari stoje bitno drukčije. Konačni cilj empirijskih, prirodnih znanosti Zimmermann vidi upravo u metafizičkoj, nadiskustvenoj spoznaji, tj. upravo u transcendiranju polaznog njihova empirijskog karaktera:

»Svakako treba dakle da se psiholog interesira i za metafizičku duševnost, upravo kao što se prirodonaučnjak oslonjen na fizičku (sjetilnu) empiriju uzdiže svojim

¹⁰⁷ Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 187. Usp. također Zimmermann, *Filozofija i religija*, 1936, str. 236, 279–280, 400. Na ovu razliku između Külpeova i Zimmermannova shvaćanja metafizike upozorava i Tadić (u: »Bog u filozofskoj misli Stjepana Zimmermanna«, str. 448).

¹⁰⁸ Usp. Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 29–32.

mišljenjem i traži neempiričku realnost fizičkog svijeta – prešavši tim korakom u filozofiju prirode.«¹⁰⁹

U tom smislu Külpeov postupak realiziranja, zatvoren u okvire empirijskoga znanja, Zimmermannu je zapravo nedostatan. (Teoriju realiziranja Zimmermann prihvaća, koliko god sa ‘simpatijom’, ipak uglavnom samo kao kritiku antirealizma, odnosno kao detaljno i sustavno razrađenu argumentaciju u prilog realizmu.)¹¹⁰

Külpeovo i Zimmermannovo shvaćanje psihologije kao znanosti bitno se dakle razlikuju. Prema Külpeu psihologija transcendirira pojavu, danost, subjektivnu dimenziju iskustva, istražujući stvarnost u temelju te subjektivne dimenzije, danosti, pojave, ali pritom ona ne prelazi okvire empirijskoga znanja. Njezin konačni predmet empirijska je, a ne metaempirijska stvarnost. Prema Zimmermannu, međutim, psihologija ne samo da empirijskim znanjem nadilazi puku pojavu u svijesti¹¹¹ nego ona u konačnici metafizičkim znanjem nadilazi i samu empirijsku stvarnost. Zato Zimmermann psihologiju dijeli na empirijsku i metafizičku, konačnim njezinim predmetom držeći predmet metafizičke psihologije, tj. stvarnost iskustvu i uopće empirijske znanju nedostupnu.

To pak znači da distinkciju između polaznog i konačnog predmeta psihologije Zimmermann preuzima od Külpea ne preuzimajući ujedno i njegovu teoriju realiziranja, s kojom je ta distinkcija izvorno (u Külpea) tijesno povezana, tako da u tom okviru konačni predmet psihologije nije prelazio granice empirijske stvarnosti pa i nije bilo razloga za razlikovanje između empirijske i metafizičke psihologije. Izuzevši je iz tog okvira, distinkciju između polaznog i konačnog predmeta psihologije Zimmermann asimilira svome shvaćanju psihologije, bitno različitom od Külpeova, tako da u tom novom okviru (s razlikom između empirijske i metafizičke psihologije) konačni predmet psihologije postaje zapravo predmet metafizičke psihologije.

No osim što konačni predmet psihologije podvodi pod kategoriju neusvjesne metafizičke stvarnosti, Zimmermann ga podvodi i pod kategoriju supstancije. Polemika između supstancijalizma i aktualizma bila je u to vri-

¹⁰⁹ Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 7.

¹¹⁰ Usp. npr. Zimmermann, *Filozofija i religija*, 1936, str. 122, 139 i d., 202, i Zimmermann, *Filozofija i religija*, drugi svezak, str. 139. Zimmermannovo prihvaćanje Külpeova realizma ističe i Tadić (u: »Bog u filozofskoj misli Stjepana Zimmermanna‘, str. 448).

¹¹¹ Usp. Zimmermann, *Temelji psihologije*, str. 5–6.

jeme među življim psihologijsko-metafizičkim polemikama. U osnovnim crtama, supstancijalisti zastupaju tezu da postoji supstancija u temelju psihičkih fenomena, stalna i jedinstvena, ali ne nužno i nepromjenjiva, dok na drugoj strani aktualisti (poput Wundta ili Paulsena) odbacuju tu tezu, tvrdeći da nikakve stvarnosti nema u temelju psihičkih fenomena – duša je samo skupni naziv za dinamičnu cjelinu aktualnih pojava u svijesti. U skladu s osnovnom svojom skolastičkom pozicijom Zimmermann se, naravno, opredjeljuje za supstancijalizam. Külpe međutim, premda odbacuje aktualizam, ipak ne pristaje uz supstancijalizam.¹¹² Naime, polemiku između aktualizma i supstancijalizma Külpe veže uz spoznajnoteoretsku dilemu između antirealizma (u ovom slučaju koncijencijalizma) i realizma, naglašavajući pritom da je supstancijalizam samo varijanta realizma – kao alternativu supstancijalizmu u okviru realizma Külpe spominje mogućnost dinamističkog shvaćanja duše (tj. stvarnosti u temelju psihičkih fenomena).¹¹³ Zato Külpeova kritika aktualizma, premda predstavlja odbacivanje koncijencijalizma i pristanak uz realizam, ipak još uvijek ne predstavlja i pristanak uz supstancijalizam, nego ostavlja otvorenom i mogućnost dinamističkog shvaćanje duše.¹¹⁴ Külpe drži da tu dilemu – supstancijalizam ili dinamističko shvaćanje duše – u danom trenutku (tj. na početku XX. st., kad je znanstvena psihologija na samom početku svoga razvoja) još uvijek nije moguće razriješiti i zato mjesto znanstveno još uvijek neutemeljenog ovog ili onog opredjeljenja, supstancijalističkog ili dinamističkog, preporučuje suzdržanost.¹¹⁵

Suzdržanost Külpe preporučuje – kako smo vidjeli – i kad je riječ o problemu duše. Razlozi su pritom isti kao i u slučaju dileme između supstancijalizma i dinamizma: znanstvena psihologija, na samom početku svoga razvoja, još uvijek ne raspolaže dovoljno bogatom empirijskom građom da bi mogla na znanstveno prihvatljiv i uvjerljiv način zaključivati o samoj stvarnosti u temelju psihičkih fenomena, kakva i što ona uistinu jest, tjelesna ili netjelesna, mozak ili duša itd. Külpe pritom upozorava posebno na neprihvatljivost bilo kakvog konačnog izbora između ponuđenih pozicija (dualizam, monizam, spiritualizam, materijalizam...) dok god su one još uvijek svaka navlastito tek mnijenje među mnijenjima. Svaki bi takav izbor, prvo,

¹¹² Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 328–339.

¹¹³ Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 328–329, 335.

¹¹⁴ Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 334–335, 338–339.

¹¹⁵ Külpe, *Einleitung in die Philosophie*, str. 335, 339.

prejudicirao rezultate do kojih tek trebamo doći pojedinim psihologijskim istraživanjima i, drugo, sputavao sama ta istraživanja (pojedinih psihičkih fenomena), učinio ih ovisnima o izabranoj poziciji, mnijenju.

Zimmermann međutim, kako smo već vidjeli, problem duše ne ostavlja – poput Külpea – otvorenim, nego ga smatra već odavno riješenim (u okviru skolastičkog nauka o duši). Iz Zimmermannove perspektive, dakle, skolastički je nauk o duši nepobitno dokazan i Külpeova suzdržanost u tom pogledu čini se neprimjerenom i neopravdanom. Iz Külpeove perspektive, međutim, uz Zimmermannov bismo se izbor skolastičkog nauka o duši mogli upitati, prvo, ne prejudicira li rezultate do kojih tek trebamo doći i, drugo, ne sputava li istraživanja s pomoću kojih bismo do tih rezultata trebali doći (ne čini li ih ovisnima o izabranom, skolastičkom nauku). Očita suprotnost između ovih dviju perspektiva proistječe iz različita Külpeova i Zimmermannova suda o skolastičkom nauku o duši: Külpe taj nauk drži tek mnijenjem među mnijenjima, Zimmermann ga drži nepobitno dokazanim. U toj dilemi međutim – je li skolastički nauk o duši tek mnijenje ili je on nepobitno dokazan – budući da i Külpe i Zimmermann odbacuju racionalnu (racionalističku) psihologiju, odluku može donijeti samo odgovor na pitanje o argumentima u prilog tom nauku: isključuju li oni naime u potpunosti mogućnost njegova opovrgavanja budućim psihologijskim istraživanjima i otkrićima ili ipak tu mogućnost ostavljaju otvorenom. Ako je isključuju, onda pristankom uz skolastički nauk o duši (temeljem tih argumenata) ne prejudiciramo, nego znamo (između ostaloga možda i to da buduća otkrića taj nauk neće opovrgnuti) i to bismo svoje znanje sputavali upravo eventualnim suzdržavanjem od pristanka. Ako pak ti argumenti (na kojima počiva skolastički nauk o duši) ne isključuju mogućnost njegova opovrgavanja budućim psihologijskim istraživanjima i otkrićima, onda pristankom uz taj nauk (temeljem tih argumenata) prejudiciramo rezultate tih istraživanja, jer ne znamo neće li ona možda taj nauk opovrgnuti, ujedno pak takvim pristankom i sputavamo ta istraživanja, uskraćujući im ona alternativna rješenja što slijede iz onih drugih, odbačenih pozicija, među kojima se možda krije i konačno rješenje.

Ukratko, kad je riječ o problemu duše i o razlici između Külpeova (modernopsihologijskoga) i Zimmermannova (tradicionalno skolastičkog) pristupa tom problemu, ključno je pitanje odnosa dotičnog skolastičkog nauka u cjelini (uključujući dakle i argumente na kojima on počiva) prema nadolazećoj, budućoj, rastućoj empirijskoj građi: možemo li naime (temeljem tih argumenata) unaprijed znati da ta građa, kakva god bila, neće nikada zahti-

jevati nova teorijska rješenja, dijelom ili sasvim različita od onih ponuđenih u okviru skolastičkog nauka o duši.

Uz Külpeov i Zimmermannov nauk o konačnom predmetu psihologije preostaje nam još samo upozoriti na njihovu suglasnost u pogledu zahtjeva osebnosti. Naime, kako smo već vidjeli, i Külpe i Zimmermann zahtijevaju od psihologije da svoj konačni predmet istraži onakvim kakav on doista jest, sam o sebi, tj. o specifično našem načinu opažanja, predočivanja ili shvaćanja posve neovisno.

Zaključak

Po svoj prilici, distinkciju između polaznog i konačnog predmeta psihologije Zimmermann preuzima od Külpea, pri čemu sličnosti i razlike između Külpeova i Zimmermannova nauka o polaznom i konačnom predmetu psihologije proistječu iz dijelom sličnih, ali u cjelini ipak bitno različitih njihovih koncepcija psihologije.

Što se sličnosti tiče, Külpeova i Zimmermannova koncepcija psihologije podudaraju se prije svega u decidiranom odbacivanju racionalne (racionalističke) psihologije. U okviru distinkcije između polaznog i konačnog predmeta psihologije ova se koncepcijska podudarnost očituje u tom da i Külpe i Zimmermann polazni predmet psihologije shvaćaju kao iskustvo, pojavu, a ne pojam, o iskustvu neovisan, tj. i Külpe i Zimmermann odbacuju mogućnost da bi psihologija mogla početi mimo iskustva, kakvim čistim pojmom, o iskustvu neovisnim, urođenim.

Drugo, Külpeova i Zimmermannova koncepcija psihologije podudaraju se i u odbacivanju tzv. koscijencijalizma. I Külpe i Zimmermann naime smatraju da psihologija svoja istraživanja ne završava s pojavom (od koje polazi), nego u konačnici treba da istraži stvarnost u temelju te pojave, i to onakvu kakva ona doista jest, o pojavi neovisno. U okviru distinkcije između polaznog i konačnog predmeta psihologije ova se koncepcijska podudarnost očituje u tom da i Külpe i Zimmermann konačni predmet psihologije definiraju kao stvarnost u temelju psihičkih fenomena, zahtijevajući od psihologije da tu stvarnost istraži kakvom i što ona jest sama o sebi (zahtjev osebnosti).

Što se pak razlika tiče, Külpeova i Zimmermannova koncepcija psihologije razlikuju se prvenstveno u pogledu samog – empirijskog ili metafizičkog – karaktera psihologije kao znanosti. Külpeova je koncepcija psihologije tijesno povezana s njegovom teorijom realiziranja, prema kojoj realne

znanosti transcendiraju same pojave u svijesti, ali ne i *empirijsku* stvarnost u temelju tih pojava, tako da i psihologija kao realna znanost zadržava i u svojoj konačnici empirijski karakter. U Zimmermanna međutim psihologija s početka doista jest empirijska znanost, ali se postupno razvija u metafizičku znanost (u tzv. metafizičku psihologiju), tako da u konačnici ona više nema empirijski, nego filozofijski, metafizički karakter. U okviru distinkcije između polaznog i konačnog predmeta psihologije ova se konceptijska razlika očituje u različitu Külpeovu i Zimmermannovu shvaćanju konačnog predmeta psihologije – za Külpea je taj predmet i dalje empirijska stvarnost (iskustvu dostupna, izravno ili neizravno), dok je on za Zimmermanna metafizička stvarnost (iskustvu nedostupna, neopažajna).

K tome, Külpeova i Zimmermannova koncepcija psihologije razlikuju se i u činjenici da Zimmermann insistira na razlici između unutrašnjeg (usebnog) i vanjskog (sjetilnog) opažanja, odnosno na razlici između usvjesne i neusvjesne stvarnosti, dok Külpe tu razliku odbacuje kao nejasnu i nepreciznu. U okviru distinkcije između polaznog i konačnog predmeta psihologije ova se konceptijska razlika očituje u tom da Zimmermann polazni predmet psihologije definira kao usvjesnu, a njezin konačni predmet kao neusvjesnu stvarnost, dok u Külpeovoj definiciji polaznog, odnosno konačnog predmeta psihologije te distinkcije (između usvjesnog i neusvjesnog) nema.

Konačno, Zimmermannova koncepcija psihologije zapravo je spoj tradicionalnog skolastičkog nauka o duši s modernom eksperimentalnom psihologijom,¹¹⁶ pri čemu Zimmermann ne očekuje da bi ta eksperimentalna psihologija mogla u konačnici i opovrgnuti teze skolastičkog nauka o duši. Külpe je međutim u svojoj koncepciji psihologije suzdržan u pogledu bilo kojeg konačnog, metafizičkog nauka o duši (u širem značenju te riječi, tj. u pogledu bilo kojeg metafizičkog nauka o stvarnosti u temelju psihičkih fenomena – da li skolastičkog ili materijalističkog, kartezijskog, spiritualističkog, monističkog itd.), jednostavno zato što mogućnost opovrgavanja bilo kojeg od tih nauka rezultatima nadolazećih, budućih psihologijskih istraživanja drži otvorenom. Külpeova koncepcija psihologije ne preferira dakle nijedan od ponuđenih konačnih, metafizičkih nauka o stvarnosti u temelju psihičkih fenomena, nego je otvorena za bilo koji od njih (jasno, i za one koji će možda tek biti ponuđeni). Ova razlika između Külpeove i

¹¹⁶ Zimmermannova metafizička psihologija naime i ne sastoji se u biti ni u čemu drugome do upravo u tradicionalnom skolastičkom nauku o duši, dok u njegovu empirijsku psihologiju ulaze upravo rezultati moderne eksperimentalne psihologije.

Zimmermannove koncepcije psihologije očituje se u okviru njihova nauka o polaznom i konačnom predmetu psihologije na sljedeća dva načina. Prvo, u skladu s tradicionalnim skolastičkim naukom o duši konačni predmet psihologije (dušu) Zimmermann drži supstancijom, dok je Külpe u tom pogledu suzdržan i otvoren kako za supstancijalističko tako i za dinamističko konačno rješenje. Drugo, problem konačnog predmeta psihologije Zimmermann smatra odavno riješenim (u okviru skolastičkog nauka o duši), dok Külpe taj problem ostavlja otvorenim.

Ukratko, Zimmermannova koncepcija psihologije, onim svojim dijelom kojim se podudara s Külpeovom koncepcijom psihologije, a taj dio tvori uglavnom odbacivanje koncijencijalizma i racionalne (racionalističke) psihologije, omogućila je Zimmermannu da bez problema preuzme od Külpea distinkciju između polaznog i konačnog predmeta psihologije, ali je s druge strane ta ista Zimmermannova koncepcija psihologije, onim svojim dijelom kojim se bitno razlikuje od Külpeove koncepcije psihologije, rezultirala na koncu i bitnim odudaranjem Zimmermannova od Külpeova nauka o polaznom i konačnom predmetu psihologije, prvo, u pogledu pitanja o metafizičkom ili pak empirijskom karakteru konačnog predmeta psihologije, drugo, u pogledu definiranja kako polaznog tako i konačnog predmeta psihologije s pomoću kategorija usvjesnog i neusvjesnog, treće, u pogledu supstancijalističkog ili pak dinamističkog shvaćanja duše kao konačnog predmeta psihologije i, četvrto, u pogledu samog problema duše (kao konačnog predmeta psihologije), je li taj problem već riješen ili on ostaje do daljnega otvoren, neriješen.

LITERATURA

Benjamin, Ludy T. Jr., *A Brief History of Modern Psychology*, Blackwell Publishing, 2007.

Boring, Edwin G., *A History of Experimental Psychology*, drugo izdanje, Appleton-Century-Crofts, New York, 1957.

Bühler, Karl, »Nachtrag. Antwort auf die von W. Wundt erhobenen Einwände gegen die Methode der Selbstbeobachtung an experimentell erzeugten Erlebnissen«, *Archiv für die gesamte Psychologie*, sv. XII, Leipzig, 1908, A: str. 93–123.¹¹⁷

¹¹⁷ *Archiv für die gesamte Psychologie* ima dvostruku paginaciju, tj. posebno za 'Abhandlungen' i posebno za 'Literaturbericht', što u ovom popisu literature naznačujem kraticama 'A', odnosno 'L'.

- Čehok, Ivan, *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993.
- Čehok, Ivan, »Stjepan Zimmermann«, u: Zenko, Franjo (ur.), *Novija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- Geysler, Joseph, *Lehrbuch der allgemeinen Psychologie*, Verlag von Heinrich Schönningh, Münster i. W., 1908.
- Geysler, Joseph, *Lehrbuch der allgemeinen Psychologie*, drugo izdanje, Verlag von Heinrich Schönningh, Münster i. W., 1912.
- Goodwin, C. James, *A History of Modern Psychology*, drugo izdanje, John Wiley & Sons, 2005.
- Henning, Hans, »Martin Grabmann. Der kritische Realismus Oswald Külpes und der Standpunkt der aristotelisch-scholastischen Philosophie«, *Zeitschrift für Psychologie*, sv. 80, Leipzig, 1918, L: str. 92.¹¹⁸
- Klemm, Otto, *Geschichte der Psychologie*, Verlag von B. G. Teubner, Leipzig i Berlin, 1911.
- Külpe, Oswald, *Die Realisierung. Ein Beitrag zur Grundlegung der Realwissenschaften*, prvi svezak, Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1912.
- Külpe, Oswald, *Die Realisierung. Ein Beitrag zur Grundlegung der Realwissenschaften*, drugi svezak, Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1920.
- Külpe, Oswald, *Einleitung in die Philosophie*, deseto izdanje (ur. August Messer), Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1921.
- Külpe, Oswald, *Vorlesungen über Psychologie*, drugo izdanje (ur. Karl Bühler), Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1922.
- Kusch, Martin, *Psychological Knowledge: A social history and philosophy*, Routledge, London i New York, 2006.
- Kusić, Ante, *Stjepan Zimmermann kao filozof*, habilitacijski rad (rkp.), Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1965.
- Meumann, E., »Wilh. Wundt, Naturwissenschaft und Psychologie«, *Archiv für die gesamte Psychologie*, sv. II, Leipzig, 1904, L: str. 21–37.
- Murphy, Gardner, i Kovach, Joseph K., *Historical Introduction to Modern Psychology*, šesto izdanje, Routledge and Kegan Paul, London, 1972.
- Škarica, Dario, »Zimmermann o trima vrstama znanja«, *Filozofska istraživanja* 94–95, god. 24, sv. 3–4, Zagreb, 2004, str. 929–976.

¹¹⁸ *Zeitschrift für Psychologie* ima dvostruku paginaciju, tj. posebno za 'Abhandlungen' i posebno za 'Literaturbericht', što u ovom popisu literature naznačujem kraticama 'A', odnosno 'L'.

Tadić, Ivan, »Bog u filozofskoj misli Stjepana Zimmermanna«, *Filozofska istraživanja* 89, god. 23, sv. 2, Zagreb, 2003, str. 447–460.

Tadić, Ivan, »Uzročnost u obzorju Zimmermannova filozofijskoga promišljanja, posebice s obzirom na Humeovo i Kantovo poimanje«, *Obnovljeni život*, vol. 58, br. 4, Zagreb, 2003, str. 413–439.

Wundt, W., »Über empirische und metaphysische Psychologie. Eine kritische Betrachtung«, *Archiv für die gesamte Psychologie*, sv. II, Leipzig, 1904, A: str. 333–361.

Wundt, W., »Über Ausfrageexperimente und über die Methoden zur Psychologie des Denkens«, *Psychologische Studien* III (4), Leipzig, 1907, str. 301–360.

Wundt, W., »Kritische Nachlese zur Ausfragemethode«, *Archiv für die gesamte Psychologie*, sv. XI, Leipzig, 1908, A: str. 445–459.

Wundt, *Grundriss der Psychologie*, jedanaesto izdanje, Alfred Kröner Verlag, Leipzig, 1913.

Zimmermann, Stjepan, *Opća noetika. Kritika subjektivističkih i idealističkih nazora o vrijednosti ljudske spoznaje*, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1918.

Zimmermann, Stjepan, *Temelji psihologije. Opća nauka o svijesnom životu ljudske duše*, Hrvatska bogoslovska akademija, Zagreb, 1923.

Zimmermann, Stjepan, *Opća noetika. Teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti*, drugo izdanje, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1926.

Zimmermann, Stjepan, *Psihologija za srednja učilišta*, Zagreb, 1927.

Zimmermann, Stjepan, *Psihologija za srednja učilišta*, drugo izdanje, Jugoslavenska štampa, Zagreb, 1928.

Zimmermann, Stjepan, *Duševni život*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1932.

Zimmermann, Stjepan, *Filozofija i religija. Filozofijske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelji vjere*, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1936.

Zimmermann, Stjepan, *Filozofija i religija. Filozofijske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelji vjere*, drugi svezak, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1937.

Zimmermann, Stjepan, *Psihologija za srednje škole*, treće izdanje, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941.

Zimmermann, Stjepan, *Nauka o spoznaji*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1942.

Zimmermann, Stjepan, *Psihologija za srednje škole*, četvrto izdanje, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1943.

Zimmermann, Stjepan, *Putem života*, Velebit, Zagreb, 1945.

KÜLPE AND ZIMMERMANN ON THE STARTING AND CLOSING SUBJECTS OF PSYCHOLOGY

Summary

The author sets forth the arguments for the thesis that Zimmermann was influenced by Külpe in drawing the distinction between the starting and closing subjects of psychology. Also, similarities as well as significant differences between Külpe's and Zimmermann's whole doctrines of the starting and closing subjects of psychology are explored and the thesis is thoroughly elaborated that those differences arise from the fundamental difference between Külpe and Zimmermann regarding the very concept of psychology, the former being a distinguished proponent of the modern concept of psychology as an independent and experimental science, the latter attempting to merge that concept with the traditional Scholastic doctrine of the soul.

Key Words: the subject of psychology, scientific realism, inductive metaphysics, the soul